

ԼՍՄԱԳԻՐ
ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏ. ԵՐՈՍՏԱՆԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԱՐԿՈՒԹՅԱՆ

ԿՈՐ.
ՇՐՋԱՆ 1956

Լ.
ՏՈՒԻ

«Сіон» مجلة أرمنية شهرية، أدبية، ثقافية، للغة والبيان

"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology
Printed in JERUSALEM

ԲՐՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԴԲԱԿԱՆ		երես
— Տաղնապր		225
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
— Ճամբարաբնիկ զենկ	ԴՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ	228
ԲԱՆԱՍՏԵՂՇԱԿԱՆ		
— Հայրենական	ՎԱՀՐԱՄ ՄԱՎԵԱՆ	233
— Ո՞րն է, Բաբո	ՅՈՎ. Հ. ՇԻՐԱԶ	234
— * * *	» »	234
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Կորիւն եւ «Սամարացի»	Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ	235
ՊԱՏՄԱՆ — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Պապ Արեակունի	ՀՐԱՆԴ Ք. ԱՐՄԷՆ	239
ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏԱԿԱՆ		
— Միջնադարեան հայ կոմպոզիտորներ	ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ	244
ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ		
— (Եւ) Յովնանէս Թլկուրանցի	Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ	249
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ		
— Եկեղեցական — Բեմական		253
— Պաշտօնական		253
— Ձեռնագրութիւն Սարկաւազաց		254

ՍԻՈՆ-ի Տարեկան բաժնեգիրն է՝
բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 20

Redaction of the Armenian Monthly SION

Armenian Patriarchate,

P. O. B. 4001

Old City - Jerusalem

Via Amman (Jordan)

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

Լ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1956

≡ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ ≡

ԹԻԻ 9

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՏԱԳՆԱՊԸ

Կլիկիկոյ կաթողիկոսական ընտրութեան նախընթաց օրերէն մինչև Օծումբ և մինչև այսօր, Սիոն գրեթէ պաշտօնական ոչինչ արտայայտեց: Ամէն օր քիչ մը աւելի բուռն և խօյական պայքարին եղանք ականջալուր: Նկատեցինք տըրտում երեւոյթներ և անբաղձալի կացութիւններ որոնց ենթարկուեցաւ Սուրիոյ և Լիբանանի մեր եկեղեցական և ազգային կեանքը:

Տարիէ մը ի վեր անընդհատ գրուեցաւ և խօսուեցաւ շատ բան այս հարցին առնչութեամբ: Ըսուեցան շատ բաներ, նոյնիսկ ... չըսուելիք բաներ: Մեր եկեղեցւոյ մէջն ու շուրջը դեռ կեանքը չէ խաղաղած որպէսզի զանգակի մը բարի և անուշ ձայնովը կարենանք աւետել Սիոնի այս բարձունքէն:

Երիցագոյնէն մինչև կրտսերագոյնները, զրել զիտցող տղաք, և դեռ վարժարանէն նոր ընթացաւարտ աշակերտներ յօդուածներ գրեցին: Նոյնիսկ մանչուկ մը ժպրհեցաւ Ամենայն Հայոց Հայրապետին «Բաց նամակ» զրել:

Ինչ որ մե՛նք կ'ուզէինք ըսել սակայն, պարզ և մեկին, հետեւեալն է: —

Ամենայն Հայոց կաթողիկոս, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Ա. իր շատ կարեւոր գործերը ձգեց, Լուսաւորչի Ս. Աթոռէն հեռացաւ, և իր ցրուած հօտին այցելութեան եկաւ: Գրեթէ աննախընթաց դէպք մը, մեր եկեղեցական պատմութեան մէջ, եթէ նկատի չունենանք բացառութիւն մը: Եկաւ և Կլիկիկոյ Աթոռին առաւել ևս պայծառութեան համար իր իմաստուն հրահանգները տուաւ: Ու շարունակութիւնն ու մնացեալ պատմութիւնը ամէն ոք զիտէ:

Կա՞յ արդեօք առաքելական, ուղղափառ հաւատացեալ հայ մը որուն փափաքը չըլլայ Հայց. եկեղեցւոյ պայծառութիւնն ու բարգաւաճումը: Կլիկիկոյ կաթողիկոսական ընտրութեան պարագային ևս, բոլորիս ալ փափաքն էր այդ պատմական և կարեւոր Աթոռին վրայ աենսել արժանիւնտիր գահակալի մը բազմիլը, ինչպէս նաև Աթոռին պայծառութիւնն ու բարգաւաճումը:

Հիմնականօրէն հետեւաբար, նոյն նպատակին ձգտումն էր որ կը խթանէր և կը հրահրէր մեր ազնիւ զգացումները, մեր կարելին ի գործ դնելու այդ նպատակի իրագործման: Բայց դժբախտաբար այդպէս չեղաւ իրականութիւնը: Յիտակ համար դասական պատկերը և օրինակը սայլին, խումբեր և կազմակեր-

պուլթիւններ, տարբեր ուղղութիւններով, իրենց հասկացած, մանաւանդ ուզած կողմը ջանացին տանիլ մեր Ս. Եկեղեցիին սրբազան ուղղութիւնը. ուստի, ազգային գործերը անշարժացան ու ... խրեցան գետնին:

Տեսա՛նք և վկայեցինք թէ, պաշտօնական մարմիններ և անոնց խօսակները իրիկ. կաթողիկոսական ընտրութեան և օծման հարցը ընդունեցին իբրև մէկ կամ միւս քաղաքական կուսակցութեան պարտութեան կամ յաղթութեան խնդիրը: Պարզ կերպով կը հետեւի թէ ընդհանուր շփոթութեան մէջ խոշոր թիւրիմացութեան մը զոհ կ'ըլլայ մեր Ս. Եկեղեցին: Մեծազոյն սխալներէն մէկը գործած պիտի ըլլանք մեր զաղթական կեանքին մէջ եթէ շարունակենք մտածել թէ Եկեղեցին քաղաքական հասկացողութեամբ դեր մը կրնայ ստանձնել, վասնզի. —

1) Եկեղեցին իր աստուածային և կրօնական հանգամանքով պէտք է շարունակէ իր առաքելութիւնը միայն՝ եւ միայն մեր հոգիներու փրկութեան գործին մէջ:

2) Քաղաքական սխալներ դուրս գործեցինք անցեալին մէջ և կրնանք գործել տակաւին, ճակատադրական հետեւանքներ և անդրադարձներ պիտի ունենան մեր համայնական կեանքին վրայ, քանի որ կը ճանչցուինք կրօնական համայնք մը իբրև:

3) Մեր իսկ ձեռքերով պիտի կոտրենք այն հաստատուն ճիւղը որմէ կը ստանանք մեր կենսահիւթը:

Եկեղեցին ունի հեղինակութիւն. այդ հեղինակութիւնը երկնային է ու պէտք է զայն գործածել աշխարհիկ, քաղաքական տեսակէտէ շահեր ապահովելու այս կամ այն կողմին համար, վտանգի կը վրիպի իր առաքելական գործին մէջ:

Աշխարհի վրայ ամէն Հաստատութիւն կը յատկանշուի իր մարդերով. որքան աւելի պատրաստուած ըլլան ու է Հաստատութեան մը ներկայացուցիչները, այնքան աւելի բարգաւաճ և ի շինութիւն կ'ըլլայ իրենց Տունը: Նմանապէս և Եկեղեցին որ ունի իր վարդապետներն ու եպիսկոպոսները և անոնց պետը — կաթողիկոսը: Արդ՝ կ'անդրադառնա՞նք թէ տարիէ մը ի վեր մամուլով ինչե՛ր չգրեցինք, ինչե՛ր չըսինք ու ինչ վերագրումներ չըրինք մեր Եկեղեցականներուն:

Հիմա, երբ կը թուի թէ Ազգային-եկեղեցական ծանօթ պայքարը քիչ մը կայունացաւ, ատեն է որ մտածենք լուրջ և մտամիտ: Ինչ «Ողորմելի»ներ և ի՞նչ «չեպիսկոպոս»ներ երեւան չըբուեցան: Համայնական մոլուցքի մը մէջ, արգահատելի և ցաւալի կացութեան մը մէջ, տուժեցինք: Եկեղեցականները արժեգրկելով, անուղղակիօրէն տկարացուցինք մեր Ս. Եկեղեցին: Ու ասիկա բարենիշ մը չապահովեր ոչ մեզի և ոչ ալ մեր շրջանի պատմութեան՝ որուն թերեւս ակամայ գործաւորներն ենք:

Եթէ իրապէս կը սիրենք մեր Ս. Եկեղեցին, պարտինք զուրգուրալ, պահել զայն, մեր ամբողջ կարողութեամբ աշխատիլ անոր պայծառութեան համար, որովհետեւ անիկա է միակ միջոցը մեր հոգիները սրբելու իրենց մեղքերէն և փրկելու:

Ծառ մը երեւոյթներու առջև ամէն մէկս մեր սեպական կարծիքը կըր-

նանք ունենալ, և անիմաստ է պահանջել որ նոյն ձեւով մտածենք միշտ, որովհետեւ այդ պիտի նշանակեր բնաւ չի մտածել: Բայց երբ խնդիրը մեր եկեղեցւոյ շահերուն և միասնականութեան կը վերաբերի, տարակարծութիւնները պէտք է վերջնանս երբ ատոնք կը մնասեն մեր սիրած և պաշտած Ս. Եկեղեցիին: Վէճերէ, կռիւններէ, պայքարներէ աւելի ժամանակն է շինարար աշխատանքի: Արտասահմանի մէջ, Ազգային-եկեղեցական տեսանկիւնէն դիտուած, շատ անբաղձալի և տրտում ժամանակաշրջան մը կ'ապրինք: Հա՛րկ է որ բոլորունք մեր եկեղեցիին և մեր դպրոցներուն շուրջը և լծուինք անաղմուկ և անհանգէս աշխատանքի:

Կը հաւատանք որ նախախնամական կարգադրութեամբ մը մեր Տէրը իր Միածնաէջ Ս. Եկեղեցիին ծառան և Պետը ընտրեց և իր Շնորհովը լեցուց իմաստուն և առաքինի հայրապետ մը, կորովի հովուապետ մը, յանձին՝ Նորին Ս. Ս. Տ. Տ. Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի: Անոր իմաստուն առաջնորդութեան ներքեւ մեր եկեղեցին պիտի բարգաւաճի, զօրանայ և պայծառանայ: Բոլորս ալ երբ անխտիր բոլորունք մեր Ս. Եկեղեցիին հովանիին ներքեւ, մտիկ ընենք անոր հայրական ձայնին, որ խաղաղութեան, սիրոյ, և քրիստոնէական առաքինի կեանքի մը կոչը կ'ուղղէ մեզի, այն ատեն կը լռեն ռիսերն ու քէները: Եկեղեցին միջնաբերդն է մեր հաւատքին և ոչ թէ կռուադաշտ մը: Անիկա չի պատկանիր և չի կրնար պատկանիլ ասոր կամ անոր, այս կամ այն կուսակցութեան: Ընտրութեամբ մը չի սեպականացուիր անիկա:

Թէկուզ հեռաւոր գիւղի մը մէջ, երբ կը մտնէք հայկական փոքրիկ եկեղեցի մը, իր շինութեան պարզուկ ձեւին մէջ, այլ քրիստոնէական ամբողջ փառքով, անիկա զրկաբաց մայր մըն է իր պանդուխտ որդիներուն. չէ՞ք զգացած բնաւ թէ առաւելեալ չափով մը «Հայ-Քրիստոնեաներ» էք այնտեղ:

Սիրենք մեր Ս. Եկեղեցին և աշխատինք անոր պայծառութեան համար, վասնզի անիկա աստուածային է և յաւիտենական, մինչդեռ մեր պայքարները, ռիսերը, փոքրոգութիւնները մարդկային են և ժամանակաւոր: Եկեղեցին մեր աշխարհիկ նպատակներուն երբեք չի կրնար ծառայեցուիլ:

Սիրենք մեր Ս. Եկեղեցին, վասնզի պաշտամունքի վերածուած սիրոյ մէջ չարութիւն և մանր հաշիւներ չեն մտներ:

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ ԳՆԵԼ

«Ճեմարսութիւնը ծախու առ եւ զայն մի ծախեալ»։ (ԱՌԱԿ. ԻԳ. 23)

Առական գիրքը մարդկային կեանքի դարաւոր փորձառութիւնէ բղխած ճշմարտութիւններու հաւաքածոյ մըն է։ Այս գիրքին մէջ Սողոմոն ունի շատ մը թանկագին խօսքեր՝ որոնք ունեցած են և ունին միշտ թարմ պատգամ ամէն դարու, ամէն երկրի ու ամէն դասակարգի մարդոց համար։ Այլ բաներով՝ Առական գիրքը տեսակ մը շտեմարան է յաւիտեանական բազմաթիւ ճշմարտութեանց։

Ի՞նչ է ճշմարտութիւնը։ Ծշմարտութիւն կը նշանակէ իրողութիւն, հարազատութիւն, ստուգութիւն, անխաղախութիւն և կամ իրականութիւն։ Բան մը որ իրականութեան կը համապատասխանէ ճշմարտութիւն է։ Իսկ իմաստաւորական լեզուով, ճշմարտութիւն կը նշանակէ օրուան բարոյական չափանիշին համապատասխան եղելութիւն։ Բան մը որ մեր ըմբռնած այս օրուան բարոյական չափանիշին համապատասխան չէ՝ կեղծ է, իսկ այն բանը որ օրուան չափանիշին լիովին կը համապատասխանէ հարազատ է, իրական է և հետեւաբար ճշմարիտ։ Եւ ահա՛ այս չափանիշով է որ կը զանազանենք իրարմէ ճշմարիտն ու սուտը, իրականն ու խարդախը, հարազատն ու կեղծը։

Պիւթագորոս իրականութեանց ծագումը թիւերով կը բացատրէր, քանզի թիւն էր իրեն համար բոլոր ճշմարտութեանց սկզբունքը։ Պլատոնի համար աշխարհը լոկ գաղափար մըն էր, իսկ ճշմարտութիւնը ճշգրիտ գաղափարի արտայայտութիւնը միայն։ Ըստ Արիստոտէլի, ճշմարտութիւնը կը կայանար խորհելու և ըլլալու ներդաշնակ յարաբերութեան մէջ։

Միջին դարու խորհողները սակայն իմացականութիւնը երկու քիւրճեցին, բնական և գերբնական, և ընդունեցին երկու

տեսակ ճշմարտութիւն։ Մէկը կ'ուսուցուէր սովորական զպրօքներու մէջ, իսկ միւրը յայտնութեամբ մարդուն կը տրուէր։ Հաւատքն էր որ պիտի որոշէր բանի մը ճշմարիտ կամ կեղծ ըլլալը։ Բայց ըստ իմ մանուէլ Քանդի, ճշմարտութեան չափանիշը փորձառութիւնն էր, անիկա փորձառութեամբ պէտք էր ճշդուէր և ոչ թէ հոգեկայի մը մասին մեր ստացած գաղափարով և կամ տեղեկութիւնով։

Իսկ Առական գիրքին մէջ ճշմարտութիւնը երեք որոշ իմաստներ ունի։ Ար գիրքին հեղինակը ճշմարտութիւն ըսելով կը հասկնայ նախ՝ իմաստութիւն որ կը նշանակէ գործնական գիտութիւն, խոհմութիւն, խելացութիւն և կեանքի փորձառութիւն։ Երկրորդ՝ բարձր մշակոյթ, այսինքն բարոյական չափանիշ, կրօնական դաստիարակութիւն և ուղիղ սկզբունք։ Եւ երրորդ՝ ողջմտութիւն, իրերը շիտակ ըմբռնելու ու շիտակ դատելու կարողութիւն։

Ահաւասիկ այս իմաստով հրէից գիտունը, Սողոմոն կ'ըսէ. «Ծշմարտութիւնը ծախու առ և զայն մի ծախեալ»։ Այսինքն, ինչ որ իմաստութիւն ու խոհմութիւն է, ինչ որ գեղեցկացուցիչ ու աղնուացուցիչ սկզբունք է, և ինչ որ ողջմտութիւն գաղափար է՝ զայն ծախու առ ամէն գնով, բայց մի ծախեալ։

Ա. — Ի՞նչ է ճեմարսութիւնը ծախու առնել։ Բան մը ծախու առնել կը նշանակէ զայն ձեռք բերել և անոր տիրանալ։ Այդի գնել կը նշանակէ այս ինչ քսան և կամ քառասուն արտադար այդիին գինը վճարելով անոր տիրանալ։ Ծշմարտութիւն գնել ուստի կը նշանակէ ճշմարտութեան գին տալ և զայն ձեռք անցնել, իւրացնել և մեր կեանքին սկզբունքը ընել։ Ծշմարտութիւնը թէն ձրի է, ու է մէկուն սեպհականութիւնը չէ, ինչպէս օղը, ջուրը և բնութեան բոլոր բարիքները ձրի են, բայց և այնպէս զանիկա ձեռք անցնելու համար անոր գինը վճարել պէտք է շատ անգամ։ Ծշմարտութիւնը ի՞նչպէս կը գնուի։ Շատ մը կերպերով. գէթ հետեւեալ երեքը կ'արժէ յիշել։

1, Դպրոց յաճախելով։ Դաստիարակութիւնը ամէն տեսակ նիւթի շուրջ իրականութիւնները հաւաքած, դասաւորած ու

գրութեան մը վերածած է։ Մարդ մը զըպրոց յաճախելով պատմութեան շուրջ, բնական գիտութիւններու մասին, բարոյագիտութեան, կրօնքի և այլ նիւթերու նկատմամբ մարդկային դարաւոր փորձառութիւնով ձեռք բերուած իրականութիւնները, դասաւորուած ձեւով ու մանկավարժական մեթոտով կարճ ժամանակի մը մէջ կրնայ սորվիլ։ Բայց սորվելու համար այս բաները առանց յուսահատելու, ժամանակ տալ, աշխատիլ և յարատեւել պէտք է։ Ուրիշ խօսքով, փոխարէնը վճարել պայման է։

2, Ինքնօգնութեամբ։ Անոնք որ պատեհութիւն չեն ունեցած կանոնաւոր զըպրոց յաճախելու՝ կարող են ինքնօգնութեամբ զարգանալ և հմտութիւն ձեռք բերել։

Մեզի ժամանակակից, Օրմանեան և Դուրեան, լաւ պատրաստուած ուսուցիչներ էին Արմաշի Դպրեմանքին մէջ։ Օրմանեան երկար տարիներ զպրոց յաճախած և վկայականներ ստացած էր բարձրագոյն ուսումնարաններէ։ Իսկ Դուրեան, թէև Օրմանեանի համահաւասար հմտութիւն ունէր, ու կարգ մը բաներու մէջ ալ թերեւս անկէ աւելի, բայց ո՛չ գօլէճ աւարտած էր և ո՛չ ալ համալսարան։ Մէկէ աւելի լեզուներ գիտէր, բնական գիտութիւններու տեղեակ էր, պատմութիւն, փիլիսոփայութիւն և աստուածաբանութիւն սորված էր, պարզապէս ինքնօգնութեան շնորհիւ։ Թէեւ ինքնօգնութեամբ բայց շատ ժամանակ վատնած, աշխատած ու ջանք թափած էր։

3, Կեանքի փորձառութեամբ։ Մարդ մը զպրոցէ մը չըջանաւարտ ըլլալով իրականութեան մէջ ոչ թէ ուսումը աւարտած՝ հապա կեանքի զպրոցին գեռ նոր սկսած կ'ըլլայ։ Շրջանաւարտութիւնը տեսակ մը սկզբնաւորութիւն է կեանքի զպրոցին համար։ Ճշմարտութիւններ կան որոնք սովորական կրթական հաստատութիւններու մէջ և կամ ինքնօգնութեամբ չեն ստացուիր, այլ կեանքի փորձառութեան զպրոցին մէջ ձեռք կը բերուին։

Բարեկամ մը որ համալսարանէ մը չըջանաւարտ եղած էր, օր մը ըսաւ. «Երբ ես համալսարան էի կը խորհէի թէ ամէն բան գիտէի, բայց հիմա ճշմարտութիւններ

սորված եմ որոնք համալսարանի մէջ չէի կրնար սորվիլ»։

Երիտասարդ մը կը ճանչնամ որ երբ կը ճամբորդէր, իր ինքնաշարժը ժամը 65 մղոն կը քշէր։ Շատեր իր ինքնաշարժը նստելու կը վախնային և կը զգուշացնէին զինք։ Ինքը այսպէս ըսողները վախկոտ կը համարէր, կը ծաղրէր ու կը խնդար անոնց վրայ։ Օր մը արագ քշելուն համար ծանր արկածի հանդիպեցաւ, յոյս չկար որ արէր, բայց բուժուեցաւ և վտանգը անցաւ։ Հիմա սակայն երբ որ ինքնաշարժ կը վարէ ժամը 35 մղոնէն աւելի չի քշեր։ Իրեն կը հարցնեն. «Ինչո՞ւ արագ չես քշեր»։ Ինքը կը պատասխանէ. «Արագ քշել վտանգաւոր է»։ Շիտակ է թէ արագ քշել վտանգաւոր է. այդ երիտասարդը սորվեցաւ այս ճշմարտութիւնը կեանքի փորձառութեամբ, բայց շատ ծանր գին վճարեց ատիկա սորվելու համար։

Մարդիկ շատ անգամ այսպէս ամենէն պարզ ու թանկագին ճշմարտութիւնը իյնալով ելլելով կեանքի փորձառութեան զպրոցին մէջ կը սորվին։ Ըստ Հէնրի Ուորտ Պիլլըրի, «պարտութիւնը զպրոց մըն է, որուն մէջ ճշմարտութիւնը կ'աճի աւելի զօրաւոր կերպով»։

Ըստ աւետարանական պատմութեան, ամէն քրիստոնեայ այս աշխարհի մէջ գեղեցիկ մարգարիտ փնտռող վաճառականի մը կը նմանի։ Վաճառականը երբ տեղ մը թանկագին մարգարիտ մը տեսաւ, անոր տիրանալու համար բոլոր ունեցածը ծախեց և զայն խկոյն ծախու առաւ (Մտթ. ԺԳ. 44)։ Ծան Պրնիանի «Ուխտաւորի ճամբորդութիւն» գիրքին մէջ երբ ճամբորդները Տօնաւաճառին մօտեցան, տեսան որ հոն մարդիկ անարժէք ու անցաւոր բաներ գնելով կը զբաղէին, իրենք չմասնակցեցան այդ առեւտուրին։ Հոն գտնուողներէն ոմանք իրենց հարցոցին և ըսին. «Դուք ինչո՞ւ կը պտըտիք հոս և ինչո՞ւ այս բաներէն չէք գներ»։ Անոնք պատասխանեցին և ըսին. «Մենք նմարտութիւն փնտռող վաճառականներ ենք և միայն նմարտութիւն կը գնենք»։ Պօղոս առաքեալ Յիսուս Դիստոսը գիտնալու գերազանցութիւնը ձեռք բերելու համար զոհեց ինչ որ ունէր (Փիլիպ. Գ. 7-8)։

Բայց կեանքի պայքարին մէջ որքան

դժուար է ճշմարտութիւնը սորվիլ նոյնքան և աւելի դժուար է զայն ուրիշներուն սորվեցնել: Օր մը Պղատոնի հարցուցին թէ ո՞րը դժուար է, ճշմարտութիւնը սորվիլ թէ սորվեցնել: Մեծ փիլիսոփան վայրկեան մը խորհնէ վերջ ըսաւ. «Երկուքն ալ դժուար են, բայց սորվեցնել կրկնապատիկ աւելի դժուար: Եթէ մէկը ճշմարտութիւնը սորվելու համար եօթը տարի պիտի աշխատի, այդ ճշմարտութիւնը ուրիշներուն սորվեցնելու կերպը ուսանելու համար գէթ տասներորդ տարի աշխատիլ պէտք է»:

Ոմանք ճշմարտութիւնը գիտեն բայց անոր սորվեցնելու կերպը չեն գիտեր: Ծըշմարտութիւնը ուրիշներուն խօսելու ատեն ճշմարտութեան գլուխը կը կտորեն, օգուտէն աւելի միայն առաջ կը բերեն: Ծշմարտութիւնը կարեկից ոգիով խօսիլ, սիրով համեմուտած արտայայտել և շիտակ մարդուն, շիտակ ատենին խօսիլ, յիշաւի մեծ իմաստութիւն կը պահանջէ: Նախան մարգարէ ունեցաւ այս իմաստութիւնը: Դաւիթ մարգարէին ճշմարտութիւն մը պիտի խօսէր, բայց այդ ճշմարտութիւնը այնքան խոհեմ և իմաստուն ձեւով մը խօսեցաւ որ այն ցաւ առաջ չբերաւ, այլ շինեց ու բուժեց Դաւիթին գործած ծանր մեղքը:

Վերոյիշեալ երեք սովորական միջոցներէն զատ երբեմն Աստուած ուղղակի իր Սուրբ Հոգիին միջոցաւ ալ մեզի նեմարտութիւններ կը յայցէ ու կը սորվեցնէ: Սողոմոն իր գիտցած ճշմարտութիւններուն մէկ մասը իր ուսուցչէն, Նախան մարգարէէն սորված էր, իսկ մէկ մասը Աստուծոյ ուսած էր: Աստուած իրեն շնորհք ըրած ու իմաստութիւն տուած էր: Պօղոս առաքելաւ Նախ Տարսոսի մէջ և ապա Դամազիէին քով առած էր իր ուսումը, բայց իրեն այդ ուսումը կատարելագործուեցաւ և օրհնուեցաւ՝ դարձի գալէն ետքը Աստուծոյ հետ իր ունեցած կենդանի ու խորունկ հաղորդակցութեամբը և Անկէ ստացած նոր յայտնութիւններովը:

Բ. — Խճէ և նեմարտութիւնը ծախել: Բան մը ծախել կը նշանակէ զայն ձեռքէ հանել, կորսնցնել: Ծշմարտութիւնը գանձ մըն է. զայն գտնել որքան դժուար է, պահել և չկորսնցնել՝ կրկնապատիկ դժուար: Հարուստ ըլլալ մէկ բան է, բայց այդ հա-

րըստութիւնը պահել բոլորովին տարբեր բան: Ծատեր կարող են հարստութիւն ունենալ, սակայն քիչեր կան որ կրնան իրենց հարստութիւնը պահել և օգտագործել: Ասիկա բարոյական իմաստով ալ շիտակ է:

Եսաւ իր ընտանիքին անդրանիկ զաւակն էր և անդրանիկութեան իրաւունքը օժտուած, սակայն չկրցաւ իր այդ առանձնաշնորհումին յարգը ճանչնալ, ծախեց զայն աման մը ոսպէ շինուած ապուրի փախարէն, շատ ածան գնով: Յուդա Իսլաքիովտացի Յիսուս Քրիստոսի աշակերտը կոչուելու առանձնաշնորհումը կը վայելէր, բայց չկրցաւ պահել իր այդ բարոյական հարստութիւնը, երեսուն կտոր արծաթով ծախեց ոչ միայն իր արժանիքը, այլ նաեւ իրեն արժանիք տուող ճշմարտութեան աղբիւրը իր թշնամիներուն ձեռքը յանձնեց: Դեմաս առաջին դարու մէջ հոգեւոր ճշմարտութիւններուն համը առած եռանդուն քրիստոնեայ մըն էր. աշխարհը և անոր հմայքը զինքը այնքան զրաւեցին որ իր ունեցած հոգեւոր օրհնութիւնները չկրցաւ պահել, կորսնցուց զանոնք և աշխարհի անցաւոր հաճոյքներուն ետ դարձաւ (Բ. Տիմ. Դ. 9): Սուրբ Պօղոս Տիմոթէոսին ըսաւ. «Ամուր բռնէ ինչ որ ունիս», Մենք քրիստոնեաներս զգոյշ ըլլալու ենք այս աշխարհի մէջ մեր ունեցած գանձը ամուր բռնելու համար: Որովհետեւ որքան դժուար է ճշմարտութիւն գտնել, քրիստոնէական բարձր նկարագրի տիրանալ, բարոյական արժանիքներու տէր դառնալ, այնքան զիւրին է զանոնք կորսնցնել եթէ անզգոյշ ըլլանք:

Ծշմարտութիւնը ի՞նչպէս կը ծախուի և կամ ձեռքէ կը հանուի:

1, Զանգիկա չգնահատելով: Բան մը սիրելու համար գնահատել պէտք է, գնահատելու համար գիտնալ, իսկ գիտնալու համար ալ լսել, կարդալ և իմանալ պայման է: Ծատ մը մարդիկ անտարբեր կեցուածք մը ունին յաւիտենական ճշմարտութիւններու հանդէպ, քանզի չեն սիրեր զանոնք: չեն հետաքրքրուիլ անոնցմով և չեն հետեւիլ անոնց: Անոնք որ կ'ըմբռնեն ճշմարտութեան արժէքը, զայն ամուր կը բռնեն և որ և է գնով ձեռքէ չեն հաներ:

Բայց դժբախտաբար այսօր որքան մարդիկ կան որոնք իրր վաճառական՝ ապ-

բանքի մը գինը կը ճանչնան, իբր գրագէտ՝ գիրքի մը գրական արժէքը կը ճշգրտեն, իբր ուսուցիչ՝ ուսանողին մտքի կարողութիւնը կը չափեն, իբր ճարտարագէտ՝ հոյակապ ու հիասքանչ շէնքերու տարողութիւնը կը կշռեն, սակայն հոգեւոր իրականութիւններուն արժէքը չեն կրնար գնահատել: Ահա՛ այս իսկ պատճառաւ, իրենց հոգեւոր կեանքի տեսակէտէն, ոչ թէ նոր ճշմարտութիւններ չեն կրնար գնել, այլ նախապէս գնածնին ալ օր ըստ օրէ ձեռքէ կը հանեն:

2. Զանիկա իբր սկզբունք մեր առօրեայ կեանքին մէջ չգործադրելով: Մարդիկ կան որոնք ուր որ ճշմարտութիւն կ'ուսուցուի, ուր որ ճշմարտութիւն կը քարոզուի և ուր որ ճշմարտութիւն գտնել կարելի է իսկոյն հոն կը փութան, ճշմարտութիւնը ծախու կ'առնեն, և նոյն իսկ անոր վրայ կը գուրգուրան, սակայն ի՞նչ օգուտ, այդ ճշմարտութիւնները իբր սկզբունք իրենց առօրեայ կեանքին մէջ չեն գործադրեր: Բան մը որ անգործածելի է չունենալու հաւասար է: Այս տեսակ մարդիկ թէ և չեն ուզեր ճշմարտութիւնը ձեռքէ հանել, բայց իրենց ապրած սխալ կեանքով զայն ամէն օր ի վաճառ կը հանեն ու կը ծախեն:

Պիղատոս գիտցաւ ճշմարտութիւնը և նոյնիսկ գնահատեց ալ, սակայն չգործադրեց, իր դիրքէն ու պաշտօնէն վախցաւ: Երկընտրանքի մը առջև էր. մէկ կողմը կար իր ընկերակաւն գիրքը, պաշտօնը, պատիւը, այլ բառերով, աշխարհը և անոր հաճոյքը, չուկայի հաշիւները, իսկ միւս կողմը ճշմարտութիւնը: Աւա՛ղ որ չկրցաւ ճշմարտութեան կողմը բռնել: Ծշմարտութիւնը գիտնալով հանդերձ ոտնակոխեց, արհամարհեց, և զայն ծախեց ոչինչ գնով մը:

Բայց պէտք է այսպաննք Պիղատոսը: Միթէ միեւնոյն սխալը մենք այսօր չենք կրկնել: Ծշմարտութիւնը գիտնալով և անոր արժէքը գնահատելով հանդերձ քանի քանի անգամներ մեր առօրեայ կեանքին մէջ զայն ոտնակոխած ու խաչը հանած ենք, անարգ շահու մը փոխարէն և կամ գձուձ նկատումով մը: Ծշմարտութիւնը վարկաբեկելով սակայն ճշմարտութեան դէմ բան մը ըրած չենք ըլլար, այլ զմեզ վարկաբեկած ու կործանած կ'ըլլանք: Ծշմար-

տութիւնը ճշմարտութիւն է, անոր յարգը ճանչնանք և կամ չճանչնանք, անիկա իր արժէքէն բան մը չի կորսնցնել: Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ. «Ծշմարտութեան դէմ բան մը չէք կրնար ընել, հապա ճշմարտութեան համար» (Բ. Կորն. ԺԴ. 8):

Հռովմի մեծածաւալ կայսրութեան ներկայացուցիչներ, ներոններ, Դիոկղետիանոսներ, Յուլիանոսներ, Մաքսիմիանոսներ որքա՛ն աշխատեցան քրիստոնէութիւնը կործանել, ճշմարտութիւնը ոչնչացնել, բայց ի՞նչ եղաւ արդիւնքը: Հռովմի աշխարհաստան ու աշխարհածաւալ կայսրութիւնը ճշմարտութեան առջև ջարդ ու փշուր եղաւ, իսկ ճշմարտութիւնը կանգուն մնաց: Առական գիրքը կ'ըսէ. «Ողորմութիւն և ճշմարտութիւն թագաւորը կը պահեն» (Առակ. Ի. 28): Ծշմարտութեան թշնամին նախապաշարուած է, իսկ ճշմարտութեան մեծագոյն բարեկամը ժամանակը: Ժամանակն է որ երեւան կը հանէ ամէն իրաւունք:

Ծշմարտութիւնը կրանիթէ ժայռի կը նմանի, մէկը որ անոր կը զարնէ չի կրնար զայն կոտրել, բայց ուշ թէ կանուխ ինք կը փշուրի ու կը կործանի: Ծշմարտութեան համար ապրողը եթէ առանձին իսկ մնայ, կրկին ուժեղ է, քանզի Աստուած իր կողմն է: Եւ Աստուած ճշմարտութիւն է:

Գ. — Ինչո՞ւ սիրել նմաբնութիւնը եւ զայն ծախու առնել ամէն գնով: Նախ՝ անոր համար որ ճշմարտութիւնը սրբացնող ոյժ մըն է որ կը փոխէ մարդուն կենցաղը հիմնովին և կը մղէ զայն աւելի բարձր ապրելակերպի մը: Ով որ այս ոյժին հետ կը շփուի՝ կ'ազնուանայ, կը գեղեցկանայ և կ'ազատագրուի իր մեղքերէն: Փրկութիւն փնտռող մեղաւորը առաջին անգամ պէտք է ճշմարտութիւնը փնտռէ, և երբ գտնէ ու անոր միջոցաւ ճշմարտութեան ակին հետ հաղորդակցութեան մէջ մտնէ, ահա՛ այդ վայրկեանէն սկսեալ արդէն ազատագրուած է իր մեղքերէն: «Աստուած կ'ուզէ որ քոյր մարդիկ փրկուին ու ճշմարտութիւնը ճանչնան» (Ա. Տիմ. Բ. 4): Հօրէյս՝ մէն կ'ըսէ. «Եթէ մէկը կ'ուզէ մեծ ըլլալ, պէտք է մոռնայ մեծութիւնը և ինքզինքը նուիրէ ճշմարտութեան, և ահաւասիկ կը գտնէ երկուքն ալ»:

Երկրորդ՝ ճշմարտութիւնը լոյս է, այդ լոյսին մէջ ապրող մը այլևս խաւարի գործերով չի զբաղիր: Քանզի ուր լոյս կայ հոն խաւարը ինքնին կը խափանի: Ըստ ժան ժագ Թուսոյի, «ճշմարտութիւնը բանականութեան աչքն է, առանց անոր մարդը կոյր է»: Դժբախտութիւն մըն է յիշաւի մարմնաւոր աչքով կոյր ըլլալ, սակայն հազարապատիկ աւելի մեծ դժբախտութիւն է ճշմարտութեան լոյսէն զրկուիլ և բանականութեամբ ու հոգեւորապէս կոյր մնալ: «Ստախսը երբեմն իր խօսած մէկ սուտին տակէն ելլելու համար հարիւր անգամ ալ ճշմարտութիւն կը խօսի, ու կրկին չի կրնար այդ սուտը ճշմարտութեան փոխել» կ'ըսէ Հէնրի Ուորտ Պիլլըր, իսկ Եւրիփիտէս իրաւացիօրէն ըսած է. «Ճշմարտութեան լեզուն պարզ է»: Այն որ ճշմարտութիւն կը խօսի չստիպուի դժուարիմաց բառեր գործածելու, այլ կը խօսի շիփ շիտակ և հասկնալի լեզուով:

Յիսուս Քրիստոս մեր կեանքի առաջնորդն է եւ օրինակը: Նա աշխարհ եկաւ ճշմարտութեան դատը հետապնդելու, ծնաւ ճշմարտութեան համար վկայելու, ինչպէս յայտարարեց զայն Պիղատոսին առջև (Յովհ. ԺԸ. 37): Օր մը իր աշակերտներուն ըսաւ. «Ես եմ ճամբան, ճշմարտութիւնը և կեանքը» (Յովհ. ԺԴ. 6): «Եթէ դուք իմ խօսքիս մէջ կենաք ճշմարտապէս իմ աշակերտներս պիտի ըլլաք: և ճշմարտութիւնը պիտի գիտնաք, և այն ճշմարտութիւնը ձեզ ազատ պիտի ընէ» (Յովհ. Ը. 32): Երբ Աւագ շարժուն մէջ խաչին չուք իր վրայ ինկաւ, իր քահանայապետական աղօթքին մէջ ըսաւ. «Ո՛վ Հայր, սրբէ զանոնք քու ճշմարտութիւնովդ, քանզի քու խօսքդ ճշմարտութիւն է . . . Եւ անոնց համար ես իմ անձս կը սրբեմ, որպէսզի իրենք ալ ճշմարտութիւնով սրբացած ըլլան» (Յովհ. ԺԷ. 17-18):

Ինքն էր որ առաջին անգամ իր հզօր շունչով աշխարհի յայտարարեց և ըսաւ. «Աստուած հոգի է և Անոր երկրպագութիւն ընողներ պէտք է հոգիով և ճշմարտութեամբ երկրպագութիւն ընեն»: Անիկա ճշմարտութեան դատին նուիրուած մեծ ախոյեան մըն էր: Ողորմութիւն ու ճշմարտութիւն իրեն անբաժան ընկերներն էին, զանոնք իր պարանոցին վրայ կապած

էր, և ասով ալ զո՛հ չըլլալով, ճշմարտութիւնը իր սրտի տախտակին վրայ գրած էր (Առակ. Գ. 2-3): Անոր սրտին ամէն մէկ զարկը իրեն ճշմարտութիւնը կը յիշեցնէր: Հակառակորդներն իսկ կը վկայէին ու զիտէին թէ «Անիկա ճշմարտ վարդապետ մըն էր, Աստուծոյ ճամբան ճշմարտութեամբ կը սորվեցնէր, մարդու մը հոգ չէր ըներ, քանզի մարդոց երեսպաշտութիւն չէր ըներ» (Մատթ. ԻԲ. 16):

Ամէն զիտցածը ամէն տեղ թէն չէր խօսեր, սակայն ուր որ կը գտնուէր, որու հետ որ կը խօսէր, ամէն ատեն ու ամէն պարագայի ներքեւ, միայն ու միայն ճշմարտութիւն կը խօսէր: Անոր չրթունքը ճշմարտութեան համար հաստատուած էր (Առակ. ԺԲ. 19): «Այո՛ն այո, ո՛չն ոչ էր: Անոր լեզուն կեղծ, խարդախ ու անպատեհաւ բառ մը չէր արտասաներ: Անիկա վերջապէս ճշմարտութեան համար ծնաւ, ճշմարտութիւնը սիրեց, ճշմարտութիւնը զընահատեց, ճշմարտութիւնը սորվեցուց, և ճշմարտութեան դատին համար ալ իր կեանքը զոհեց: Ահաւասիկ տիպար կեանք մը՝ որ մարմնացումն է ճշմարտութեան:

Ի՞նչ է քրիստոնեայ ըլլալ, չէ այլ ինչ բայց եթէ Յիսուսի նմանիլ, Անոր օրինակին հետեւիլ, Անոր հետքերուն վրայէն քալել և Անոր հետ ապրիլ: Օգոստինոս կ'ըսէ. «Ճշմարտութիւնը դուրսը մի փընտէք, այլ ձեր մէջը, քանզի ճշմարտութիւնը մարդու ներսն է և անոր հոգիին մէջ կը բնակի»: Այն որ Յիսուսի հետ կ'ապրի ճշմարտութիւնը արդէն գտած է: Որովհետեւ Յիսուս ինքն է այն ճշմարտութիւնը՝ զոր Առակաց գիրքը մեղի կը յանձնարարէ ծախու առնել: Գնենք Այն ճշմարտութիւնը և Անկէ չհեռանանք:

ԳՐ. Ա. ՍՍՐԱՅԵԱՆ

Հ Ա Յ Ր Ե Ն Ա Կ Ա Ն

Ա.

Միտքիս դիմաց բարձրացող ծառ մ'ես հսկայ, Հայրենիք,
Արմատներով խորամուխ, կատարներով բարձրաբերձ.
Ծառ մը՝ զոր ո՛չ մէկ քամի կրնայ տեղէն իր շարժել,
Կամ՝ հարուածովն իր կոտրել կրնայ արդ՝ ճիւղ մը պզտիկ:

Թեւերն իր լայն տարածող դուն դալար ծառ աւելոր,
Զաւակներուդ անհատնում կորովն աւիշ միշտ քեզի.
Ու սէրը՝ հող, որուն վրայ իրանդ առողջ ամէն օր
Կ'առնէ հասակ, պերճութիւն, կը զօրանայ աւելի:

Ու դարերէն՝ դարերուն դէմ երկարող՝ հնաւանդ
Սուրբ դուն վկան պապերուս, գուրգուրազի՛ն միշտ այնքան,
Երբ շուքիդ տակ կ'ամփոփես քեզ սիրողները բոլոր:

Ու սըլացքիդ մէջէն գուսպ՝ միշտ կատարեալը մինչեւ,
Անցեալդ ամբողջ, տակաւին ըլլալիքիդ ընդմէջէն,
Կը պարգէ մեծ քու կեանքին արդարացումը արդէն:

Բ.

Քեզ ճանչցանք, Հայրենիք, զերդ երազ միմիայն,
Սիրեցինք անհաշիւ՝ քեզ սիրով մը բիւրեղ.
Ու մեծցար, աղուորցա՛ր դուն՝ տեսիլք աննման,
Զոր տարինք մեզի հետ գործովով ամէ՛ն տեղ:

Ապրեցանք քեզ սակայն մենք այնքա՛ն խորապէս,
Որ դարձար դուն տենչանք եւ կարօտ անսահման.
Քու յոյսով եղան շէն մեր օրերն անհանդէս,
Սիրեցինք քեզ իբրեւ մեր մէկ մասն անբաժան:

Եւ այսօր երբ հեռուէն կը նայինք քեզի դեռ,
Պանդուխտի մեր յոգնած աչքերով սեւեռուն,
Ո՛վ երազ, դարերու կարօտէն վերջ անմեռ,
Ոտքերուն մեր ներքեւ դարձիր հող հաստատուն:

Իսկ եթէ զըլանաս իրաւունքն այդ չնչին,
Հայրենի՛ք, բացառիկ է՛զէթ շընորհ մը իբրեւ,
Թող հայու մեր խոնջած մարմինները հանգչին
Երկինքիդ տակ խաղաղ, ծոցիդ մէջ կենսահեւ:

ՎԱՀՐԱՄ ՄԱՎԵԱՆ

ՀԱՅԳԵՆԱԿԱՆ

Ո՞ՐՆ Է, ԲԱՔՈ

— Ո՞րն է, բաքո, մեր հայրենիք.
 — Էն, որ ունի բարձր երկինք,
 էն, որ ունի կարմիր արեւ՝
 Իւր կապուտակ գլխի վերեւ.
 Էն, որ ունի լեռն Ալագեազ՝
 Հաւքերն՝ աշուղ, ջրերը՝ սազ:
 Էն, որ տեսնուլ իր Սեւանի
 Մազերն արձակ ու գեղանի՝
 Նստած հարսի կը նմանի:
 Էն, որ ունի աշխարհի բազ՝
 Քանց քաղաւոր՝ Մասիս ներմակ,
 Ճեմակ Մասիս՝ սիրքը մոմուռ,
 Գլուխը վեր՝ գրախի դուռ:
 Էն, որ ունի Մասիսն ի վար
 Հին-հին բերդեր, վանքեր մթար,
 Որ աւերակ, բայց դեռ դարեր
 Լուռ կ'աղօթեն երկինքն ի վեր:
 Էն, որ ունի Արազ, Տղմուս,
 Եւ ավերք մամուռն ու մութ
 Գերեզմաններն էն պապերուդ ...
 Էն, որ Ղազբէկն ու Արագած՝
 Արեւուն մէջ՝ ախպեր կանգնած՝
 Չեռ կը զարնեն զինով թասին

Ու կը ձենեն մեր Մասիսին,
 Թէ՛ «Հէ՛յ, բաքո, բաւ չէ՞ մենակ
 Պանդուխտ մնաս ամպերու տակ ...»:

* *

Մեր լեռները բիրեղ դառած
 Ծիծաղում են յաւերժապիւն,
 Մեր լեռներից ակունք առած՝
 Զուլալ կ'իջնի զուարթ Զանգուն:

Մուրազն առած աչից բխող
 Ուրախութեան արցունքի պէս՝
 Իմ Սեւանից հազարաւուղ
 Ու մեր սրտից կ'իջնի այդպէս:

Իսկ դու ուսկի՞ց կ'իջնես, Արազ,
 Որ պղտոր ես նորից գալիս,
 Ո՞ւմ սրտից ես գալիս, Արազ,
 Դեռ ո՞ւմ աչքն է փեղնուլ լալիս ...

Բայց ե՞րբ պիտի դու զուլալես,
 Լոյս տաւ իմ լոյս Զանգուի նման,
 Որ ավերդ, շուրթերիս պէս,
 Եղբայրութեան համբոյրներ տան:

ՅՈՎՀ. ՇԻՐԱԶ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿՈՐԻՒՆ ԵՒ «ՍԱՄԱՐԱՑԻ»Ն

13. — Արիւնագիրս. — Հոս ալ Հ. Ա. կինեան թիւրիմացութեան մէջ է, կարծելով թէ մենք «նախապատու» կը համարինք «անիրաւագիրս» ընթերցուածը, կամ առաջին անգամ ըլլալով «թոյլ կու տանք բնագրին մէջ յաւելուած մուծել աշխուստ», իբր թէ մենք մեզի հակասելով: Մեր գրածը սա էր. — «արիւնագիրս» ածականը բնագրէն ներս առնելու համար, ըստ մեզի, անբաւարար է երկու ձառնաւորներու վրէպայութիւնը: Կ'արժէ դիտել որ այդ բառը չունի նշ, իսկ Ագաթանգեղոսի մէջ «մուրհակս անիրաւութեան» բացատրութեան փոխարէն կ'երեւի «մուրհակս անիրաւագիրս», որ հասկնալի է ինքնին: «Արիւնագիրս» կրնայ վրէպակաւ ծագած ըլլալ «անիրաւագիրս» էն⁽²⁷⁾: Մենք դիտել տուած էինք որ «արիւնագիրս» բառը բնագրէն ներս առնելու համար բերուած վկայութիւնները անբաւարար են: Իսկ այդ բառին ծագումը վերագրած էինք «անիրաւագիրս» բառին սխալ ընթերցման, առանց այդ վերջինը հարազատ համարելու Կորիւնի բնագրին, ինչպէս կը թուի հասկցած ըլլալ Գեր. Ակինեան: Կորիւնի բնագիրը իր եղած ձեւին մէջ յստակ է և մեծագոյն հաւանականութեամբ անթերի: Մեր բողոքը կ'ուղղուի «արիւնագիրս» բառին Կորիւնէն ներս անիրաւ ոտնձգութեան դէմ:

14. — Ծակախիթ. — Այս բառին տեղ Հ. Ակինեան առած է ծառախիթ, որուն գլխաւոր վկաներն են Կորիւնի 1672 և 1774 թուակիր ձեռագրիւնները: Ասոնց դէմ ծակախիթ ընթերցումը կը պաշտպանեն Համառոտ Կորիւնը և Ագաթանգեղոս. և այս երկուքին միացեալ վկայութեան աւելի արժէք տալով Մ. Արեղեան իր ի յոյս հանած քննական հրատարակութեան բնագրին մէջ առած է ծակախիթ և լուսանցքի վրայ նշանակած ծառախիթ: Այս հիման վրայ ըսած էինք թէ այս վերջինը չիրաւունք

չունէր բնագրին բնիկ բառին տեղը բռնագրաւելու: Մեր կարծիքով բնագրին բնիկ բառը եղած է ծակախիթ, որ լաւ կը համեմատի իրեն կից սորամուտ և աւելի վերը գործածուած անձաւամուտ հոմանիշ բառերուն հետ:

15. — Բարեացապարսն Վահան. — Գեր. Ակինեան այս հատուածին մէջ կատարած իր դերով յիշատի արժանի է, իրրեւ յեղափոխական բանասէր, այն պատկին որով Ե. Օտեանի նշանաւոր հերոսը անմահացաւ մեր ազգին մէջ: Տեսնենք գլխաւորները այն քաջագործութիւններուն զոր կը կատարէ հայ բանասիրութեան այս յախուռն յեղափոխականը:

Նախ առնենք բնագիրը. «Իսկ բարեացապարտին Վահանայ յանկարծահաս կենաց ամենեցուն լինէր», զոր թարգմանած էինք, «Բարեացապարտն Վահան փութով ամենուն օգնութեան կը հասնէր»: Ըստ Հ. Ակինեանի բնագիրը այս իմաստը չունի եղեր: Թէ բնագիրը այդ իմաստը ունի ահաւասիկ փաստեր և վկայութիւններ:

«Իսկ բարեացապարտն Վահան յանկարծահաս կենաց ... ամենայն սրբոց լինէր»⁽²⁸⁾:

«Հանկարծահաս կենաց ամենեցուն լինել» նշանակում է հանկարծ ... օգնութեան հասնել ամենեքին, և փրկել ... և ոչ թէ մեռնել, ինչպէս հասկանում են որիչները»⁽²⁹⁾:

Հ. Ակինեան նախ ջղայնացած կը հարցնէ, և ապա առանց լաւ քննելու կը վճռէ. — Ե՛րբ և ո՛ւր օգնութեան հասած է Վահան Ամատունի «ամենեցուն». լոկ ենթագործութիւններ են առանց հիմի⁽³⁰⁾: Քանի որ Գեր. յօդուածագիրը չ'ուզեր հաւատալ Կորիւնի վկայութեան, թող գայ եղիչէն և համոզէ զինքը: Սա թուելով Դենշապուհի չար գործերը կը գրէ. «Եւ եւս չարագոյն հինգերորդն. քանզի որ հազարապետ աշխարհին էր (այսինքն Վահան Ամատունին) իրրեւ զհայր վերակացու համարեալ էր աշխարհականաց քրիստոնէից»⁽³¹⁾:

Գեր. Ակինեան կը գրէ տակաւին. «Թէ Վահան Ամատունի աշակերտած է Մաշտո-

(28) Համառոտ Կորիւն, Վենետիկ, 1894, էջ 47:

(29) Մ. Արեղեան, Կորիւն, 1941, էջ 122:

(30) Հանգ. Ամ. 1956, էջ 57:

(31) Մատենագրութ., Վենետիկ, 1859, էջ 19:

(27) Սիսե, 1953, էջ 263:

ցի, որն է վկայութիւն չունինք»⁽³²⁾։ Թէ վահան Ամատունի եղած է աշակերտ Մաշտոցի, և այն ալ զլիսաւորներէն, ունինք վկայութիւն, ահաւասիկ. «Եւ անուանք զլիսաւորաց աշակերտացն ժողովելոցն են այս. առաջնում Յովսէփ . . . երկրորդին Թադիկ . . . Ի զինուորական կողմանէն՝ առաջնումն վահան անուն յազգէն Ամատունեաց, որ էր հազարապետ Հայոց Մեծաց. և երկրորդին Հմայեակ Ի Մամիկոնեան տոհմէն, արք պատուականք, երկուշաժք և հրամանակատարք վարդապետական հրամանաց»⁽³³⁾։

Աւելի վարը Գեր. Ակինեան կը պնդէ թէ՛ բարեացապաւս մակդիրը նախնիք յատկացուցած են թագաւորներու՝ իբրեւ «խաղոս . . . Ուստի Կորիւնի Քարեացապարտն» ալ կ'ենթադրէ քաղաւոր մը, որ կարող է ըլլալ միայն վ. Լամբապունի⁽³⁴⁾։

Հայոց թագաւորութիւնը դժբախտաբար վերջ գտած էր արդէն տարիներ առաջ, և այն պահուն երբ Կորիւն կը գրէր իր չքնաղ մատենանը Հայերը թագաւոր չունէին։ Սիւնին վասակ դեռ չէր ստացած Հայաստանի մարզպանութիւնը։ Ուրեմն երկրին մէջ իբրեւ ամենէն հեղինակաւոր վարիչ կը գործէր Հայոց Մեծաց Հազարապետը՝ Ամատունին վահան։ Թէ վահան այդ տարիներուն շատ ազդեցիկ և գործունեայ վարիչ մըն էր, բացայայտ կը տեսնուի Մաշտոցի թաղման ժամանակ, երբ հայաշխարհի մեծագոյն հանճարը իր հանգըստեան զիրը կը ստանայ Ամատունեաց ոստանին՝ Օշականի մէջ։

Խորենացին ալ կը վկայէ թէ յաղթեաց քաջն վահան Ամատունի, զի էր զօրաւոր հաւատովք և ճոխութեամբ մարմնաւորաւ. վասնզի ի ժամանակին յայնմիկ ի նա էր հաւատացեալ Պարսից զհազարապետութիւն Հայոց աշխարհին»⁽³⁵⁾։ Ուրեմն Կորիւն իրաւունք ունէր՝ գրեթէ փոխարքայական ճոխութեամբ իշխող վահան Ամատունիին տալու բարեացապաւս բարձր մակդիրը, որուն լիովին արժանի կացուցած էր

ինքզինքը իր ազգասիրական և հայրենասուէր գործունէութեամբ։

Հ. Ակինեան տակաւին կը շարունակէ. «Կորիւն, որ Մաշտոցի վարքը կը գրէ, պատշաճ չէր համարած աշխարհիկ, թէպէտ արդիւնաւոր թագաւորի գովքը հիւսել աւելի ծիրին մէջ»⁽³⁶⁾։ Բոլորովին անհիմն կարծիք։ Կորիւն երբեք չէ քաջուած արժանաւոր աշխարհիկ իշխաններու գովքը հիւսել Մաշտոցի վարքին «ծիրին մէջ»։ Միթէ վասակ Սիւնին և վահան Ամատունին աշխարհիկ անձեր չէին, և սակայն առաջինը գոված է իբրեւ քաջ այր, խորհրդական եւ հանճարեղ եւ յառաջիմաց⁽³⁷⁾. իսկ երկրորդը՝ իբրեւ այր պատուական եւ երկիւղած⁽³⁸⁾։

Այս բոլորէն ետք մեր Գեր. ընդգիծախօսը կը յաւելու. «Կը յուսամ թէ նորայր Եպիսկոպոս Մովսէսի 15 նկատողութիւնները արդար կշռի վրայ կշռեցի»⁽³⁹⁾։ Չո՛ր յոյս, և ունայն ինքնախաբուծութիւն, վասն զի Գեր. յօդուածագիրը մեր 15 նկատողութիւնները չէ կրցած կշռել արդար կշռի վրայ, ինչպէս ցոյց տունք մեր այս գրութեամբ։ Հետեւաբար կը կրկնենք թէ Հ. Ակինեանի սոյն գործին մէջ ազատ համարձակ վիտաւորող «ուղղութիւններն ու քերականագիտութիւնները կը քանդեն յաւել տիրփնրուն կառուցումը, որուն ատողձներուն և շաղախին մէջ այնքան սիրով հիւրընկալած է յոյժ կասկածելի տարրեր Ագաթանգեղոսէն, Փաւստոսէն, Ծաղընտիւրներէն և Կեղծ-Կորիւնէն։ Առողջ բանասիրութիւնը կը մերժէ՝ անհիմն ենթադրութիւններով խանգարել և խեղաթիւրել մեր հնագոյն պատմիչներու թանկագին երկերը։

16. — Վահանի մահը. — Ըստ Գեր. Ակինեանի Կորիւն ԺԺ. 9 հատուածի Բ. մասին մէջ վահանի «մահը ականարկած է, մինչ վահան 454 էն ետքը վախճանած է»⁽⁴⁰⁾։ Ի՞նչ ականարկութիւն է այդ արդեօք։ Գեր. յօդուածագիրը մութ ձգած է։ Լսենք այս մասին Մ. Աբեղեանը. «Անհասկանալի է թե ինչպէս այս հատվածից եզրակացնում են

(32) Հանդ. Ամս. 1956, էջ 58.

(33) Ֆետիւեան, Կորիւն, Երուսաղէմ, 1930, էջ 65.

(34) Հանդ. Ամս. 1956, էջ 58-9.

(35) Պատմութիւն, Գ. կէ.

(36) Հանդ. Ամս. 1956, էջ 59.

(37) Կորիւն, Ֆետիւեան, էջ 30.

(38) Նոյն, էջ 65.

(39) Հանդ. Ամս. 1956, էջ 59-60.

(40) Հանդ. Ամս. 1956, էջ 57.

ումանք, թե Վահան Ամատունին արդեն վախճանված է եղել այն ժամանակ, երբ կորիւնը գրեցիւ է եղել այդ տողերը...»⁽⁴¹⁾։ Կորիւն ոչ մէկ ակնարկութիւն ունի Վահան Ամատունիի մահուան մասին, այդ կարծիքը թիւրիմացութեան արդիւնք է։ Այս թիւրիմացութեան աղբիւրն է Կեղծ-Կորիւն, որմէ ըմպած են Ազոնց և Ակինեան։

Կորիւն չի գիտեր ոչ միայն Վահան Ամատունիի, այլ նաև Վարդան Մամիկոնեանի, Պեռնդ Երէցի, Յովսէփ Կաթողիկոսի, և Վասակ Սիւնիի մահերը, որովհետեւ ինքը գրած է անոնց մահէն տարիներ առաջ, և ամենայն հաւանականութեամբ վախճանած է Վարդանանց պայքարը չը սկսած։ Իր գրքին ներքին վկայութիւնները, և իր մասին արտաքին հակընդդէմ վկայութեանց չգոյութիւնը այդպէս հաւատալու կը մղեն մեզ։

Գեր. Ակինեան պատիկ հակասութեան մը մէջ դրած է ինքզինքը, գրելով. «Աւերազանը որ Ե. Օտեանի գրութիւններու մէջ ղեկեւելէ վերջը յանկարծ Ե. դարու սեամբէն ներս ոտք կը դնէր», և այլն⁽⁴²⁾։ Ինչպէս յարգելի Յօդուածագրին ծանօթ է թէ մեր նուաստութիւնը անարժանաբար պատիւն ունեցած էր «Ե. դարու սեամբէն ներս» ոտք դնելու ասկէ քսան տարիներ առաջ⁽⁴³⁾։ Այս առթիւ չենք կրնար չանդրադառնալ թէ մեր Գեր. ընդդիմախօսը Ե. Օտեանի գլուխ գործոցը արհամարհելուն հետեւանքով միացեր է անզգոյշ, և ինքզինքը բավարարելով իր անմահ հերոսին զուգահեռական դիրքի մը մէջ։

Բերինք պատահական օրինակ մը. «Առաւել՝ երանելոյն Սահակայ Ղլամիկոնեան որեարն...» հատուածը իրր թէ սրբագրելու առթիւ Գեր. Ակինեան կը գրէ. «Կորիւն Ղլահակ երբեք «երանելի» չէ կոչած, իրեն համար Սահակ «սուրբ» է»⁽⁴⁴⁾։ Զրի և անհիմն, սուտ և սխալ հաստատում։ Կորիւնի համար Սահակ թէ սուրբ է և թէ երանելի։ Ահաւաստի վկայութիւններ։

«Իսկ երանելոյն Սահակայ ղեկեղեցա-

կան գրոց գումարութիւնն...» (Յնագլեան, էջ 49. Ակինեան, էջ 45)։

«Յետ այնորիկ դէպ լինէր նովին ճշմարտութեամբ երանելոյն Սահակայ...» (Յն. էջ 60, տող 813-4. Ակ. էջ 55, գուրս ձգած է անիրաւարար)։

«Արպէս և զօր ծննդեանն երանելոյն յիշէին...» (Յն. էջ 60, տ. 819. Ակ. էջ 56, դարձեալ գուրս ձգած է անիրաւարար)։

«Յետ ամսոց վեցից անցելոց վախճանի երանելոյն Սահակայ...» (Յն. էջ 64. Ակ. էջ 59)։

Արդ, մեր այս փաստաւրից աշխատանքէն ետք կը կարծենք թէ կասկած չի մնար որ Գեր. Հ. Ակինեանի վերակազմած Կորիւնի բնագիրը յայնմպէս շինծու է, և հետեւաբար և բնականաբար լոյժ կասկածելի։ Կը ցաւինք որ ստիպուած ենք շեշտելու թէ Գեր. Հ. Ակինեանի մեր հնագոյն ոսկեղարեան պատմիչները — Ագաթանգեղոս, Փաւստոս, Կորիւն, Սորենացի, Եղիշէ և Փարպեցի — խնդարելու և խեղաթիւրելու երկարապատում և ապերախտ ճիգերը, մեր հեղինակները սրբագրելու և բացատրելու պատրուակին տակ, իր այնքան սուղ ժամանակէն գողցած են, և զինքը հայր դարձուցած «բանասիրական» հսկայ շեղջակոյտի մը, որուն սեւթորմի որոմներուն մէջ կորսուած են հայրենական ցորենի թանկագին հատիկները։ Հաճելի չէ մեզի հարկադրանքին տակ գտնուիլ ստորագրելու այնպիսի տողեր, որոնք կրնան ցաւ պատճառել զրջի բազմամեայ վաստակաւորի մը։ Բայց ունէ հայ բանասէր իր կարգին պէտք է գիտնայ և չմոռնայ թէ մեր հնագոյն և պատկանելի պատմիչներուն երկերը ըստ կամս յօշոտելու իրաւունք չունի։

* * *

Միւթթարական է, միւս կողմէն, տեսնել իրիտասարդ հոգեւորական մը, որ Կորիւն պատմիչին կը մօտենայ լրջութեամբ, շօշափելու համար անոր կապուած կարեւոր հարցերէն մին, այն է «Հայերէն գիրերու գիւտին ստոյգ տարիթիւր»⁽⁴⁵⁾։ Հողշօղուած ազիրը քննական մեթոտով կը պար-

(41) Կորիւն, Երեւան, էջ 122.

(42) Հանդ. Ամս. 1956, էջ 56.

(43) Կորիւն, Վիեննա, էջ Խէ.

(44) Կորիւն, Վիեննա, էջ 88.

(45) Մեարայ Արդ. Երեւան, Երեւանի Ամսագիր, 1956, էջ 98-102, 136-141.

զէ իր տեսակէտը և կ'առաջարկէ սրբազրու-
թիւն մը Կորիւնի բնագրին մէջ: Իր առա-
ջարկած սրբազրութեամբ սակայն խնդրոյ
առարկայ յօդուածին ներկայացուցած կըն-
ծիտը ամբողջովին հարթուած չ'ըլլար. ուստի
հարկ է վերաքննութեան ենթարկել զայն:

Նախ առնենք Կորիւնի խնդրոյ առար-
կայ հաստուածը. — Իսկ Հարէլին զայն
լուեալ, փութանակի հասանէր առ Դանիէլն,
և նախ ինքն տեղեկանայր ի Դանիէլէ նը-
շանագրոցն, և ապա առեալ ի նմանէ առա-
քէր առ արքայն յերկիրն Հայոց, ի ճիւղե-
րորդի ամի թագաւորութեան նորա ի նա
հասուցանէր: ...

Ապա առեալ երանելի հոգաբարձուացն
զյանկարծագիւտն, խնդրէին հայցէին ևս
յարքայէն մանկունս մատաղս, որով զնը-
շանագիրսն մարթացեն: Եւ յորժամ բա-
զումք ի նոցանէ տեղեկանային, ապա
հրաման տայր ամենայն ուրեք նովին կըր-
թել ...: Եւ իբրև ամս երկու կարգեալ
զվարդապետութիւն իւր և նովին նշանա-
գրովք տանէր: ... յետ այնորիկ դարձեալ
կրկին անգամ ի նոյն հոգս դառնային, և
նմին ելս խնդրէին ժամանակս ինչ:

Վասն որոյ ... խաղայր զնայր ի ճիւ-
ղերորդ ամի Վառաձապհոյ արքային Հա-
յոց ...:

Ապա յետ այնորիկ առնոյր թուղթս
յեպիսկոպոսէ քաղաքին ... ճանապարհորդ
լինէր. զօթեանօք անցեալ յաջողութեամբ
... եկեալ հասանէր ի Հայաստան աշխարհն
... ի վեցերորդ ամի Վառաձապհոյ արքա-
յին Հայոց Մեծաց(46):

Հոգչ. յօդուածագիրը ուրիշներու կողմէ
նախապէս առաջարկուած զանազան սրբա-
զրութեանց անընդունելի ըլլալը հաստատելէ
ետք կ'աւելցնէ. — Ուրեմն մեզի կը մնայ
կանգ առնել երրորդ ենթադրութեան վրայ

և մեր ենթադրութիւնը այս անգամ, իբր
միակ կարելիութիւն, ճշմարտութիւն ըն-
դունելով՝ Կորիւնի «ամս երկու» խօսքին
«ամս» բառը իբր գրչագրական սխալ ուղ-
ղել «ամիսս», որով կ'ունենանք «ամիսս
երկու»: Այսպիսով կը յայտնուի թէ՛ Ս.
Մեսրոպ ո՛չ թէ երկու տարի, այլ երկու
ամիս փորձարկեց դանիէլեան գիրերը և
զանոնք թերի գտնելով՝ դարձեալ Վառա-
ձապուհի թագաւորութեան 5րդ տարին (= 405 թ.) գնաց Միջագետք, ի խնդիր նոր
և կատարեալ այբուբենի մը(47):

Բայց այս պարագային նոր բարդութիւն
մը կը ծագի խնդրին մէջ: Ի՞նչպէս կարելի
էր երկու ամսուան կարճ ժամանակի միջոցին
Մատաղ մանուկներ ստանալ արքայէն,
անոնցմէ շատերը տեղեակ դարձնել
նշանագիրներուն,

հրաման տալ ամէն տեղ ատով կրթելու:
Որքան ալ ճեպընթաց գործէին երա-
նելիները, կարելի չէր երկու ամսուան մէջ
գլուխ հանել այդչափ գործ. ուրեմն այս
սրբազրութիւնն ալ կը մնայ շատ կասկա-
ծելի:

Եթէ ներուի մեզի, մենք պիտի առա-
ջարկէինք ուրիշ սրբազրութիւն մը, որ
մեծ չափով կը դարմանէ վերոյիշեալ ան-
պատեհութիւնը. այն է, փոխանակ «ամիսս
Բ» ընթերցումին ենթադրել «ամիսս Ը»: Այս
երկու տառերը, Բ և Ը, շատ դիւրաւ
կը շփոթուին իրարու հետ: Մեր կարծիքով
ուրթ ամիսը աւելի շօշափելի ժամանակա-
միջոց մըն է վերոգրեալ աշխատանքները
կատարելու համար քան երկու ամիսը, և
միևնոյն ատեն կը պարփակուի Վառաձա-
պուհի թագաւորի ճիւղեճորդ տարուան պա-
րունակին մէջ, ինչպէս կը սահմանաորէ
պատմիչը:

Ն. ԵՊՍ. ՄՈՎԱԿԱՆ

(46) Յնադիւան, Կորիւն, էջ 17-21:

(47) Երեւան, 1956, էջ 137:

ՊԱՏՄԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՊ ԱՐԾԱԿՈՒՆԻ

Գ Լ Ո Ւ Ն Ը.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԳՆԱԺԱՄ

1. ՆԵՐՍԵՍ ԿՐԿՐԻՆ ԱՍՊԱՐԷՋ ԿԻՋՆԷ

360 թուականին, Ներսէս կաթողիկոս Պոլիս կը մեկնէր, ընկերակցութեամբ դեռատի Պապ Արքայորդիի և հայ իշխանազուններու, որոնք՝ Արշակ թագաւորի կողմէ պատանդ կը դրկուէին Կոստանդինոս կայսեր (1):

Կաթողիկոսի բացակայութեան տանձ իրեն տեղակալի պաշտօնը կը կատարէր Խազնդիսկոպոս:

Արշակաւան քաղաքի շինութիւնը արդէն լրացած էր, և Արշակ թագաւոր, իր նոր քաղաքին ստուար բնակչութիւն մը հրապուրելու անմիջական մտահոգութեամբ, և թերևս հետեւելով Մեծն Կոստանդինի օրինակին, հրովարտակով մը կարգ մը առանձնաշնորհումներ կը խոստանար ամէն անոնց, որ կուգային հաստատուիլ Արշակաւան: Չենք գիտեր թէ ի՞նչ էին այն զիւրութիւնները կամ նպատաւոր պայմանները, որոնք պիտի ծառայէին որպէս խայծ հայերը Հայաստանի ամէն կողմերէն քաշել բերելու նորակերտ ոստանը: Յամենայն դէպս, գլխաւորը կրնար ըլլալ կարգ մը տուրքերէ զերծ կացուցուիլը, ժամանակի մը համար: Ինչպէս նաև թուլացումը օրինական մանր մուներ կաշկանդումներու, որոնք հասարակ ժողովուրդի կեանքը զբոսաւարացնելու, եթէ ոչ դառնացնելու, մըշտատե պարտադրանքը ունին:

Մեզի հասած պատմական աղբիւրներ չափազանց անգոհացուցիչ են և շատ քիչ բան կը յայտնեն հայ ժողովուրդի ընկերային և տնտեսական վիճակի մասին: Յստակ

զաղափար մը չունինք թէ արհեստաւոր, շինական և ճորտեր ինչպէս կ'ապրէին, քանի՞ տեսակ հարկեր կը վճարէին, մէկ կողմէ պետութեան, միւս կողմէ պատկան նախարարներուն որոնց հողերու վրայ կը բնակէին:

Երբ մուսուլմաններ ամենուրեք Արշակ թագաւորի հրովարտակը հաղորդեցին հանրութեան, Արշակաւան տանող ճամբաներ սկսան խճողուիլ բազմութիւններով: Ծառաներ, սորուկներ, տնտեսական անապահով վիճակ ունեցողներ և արկածախնդիրներ թագաւորի նոր քաղաքին մէջ փրկութեան նաւահանգիստը կը տեսնէին: Յետոյ, աւելի լաւ էր Արշակունի վեհապետը տէր ունենալ, քան շահամուլ իշխան մը կամ հողատէր մը:

Նման պարագային, անխուսափելի էին անկարգութիւններ: Ծառաներ, որոնք վերջնականապէս բաժնուելէ առաջ, սրտերին կը զովացնեն նախատելով իրենց տէրերը, անցեալի մէջ անոնց ի գործ դրած խստութեանց համար: Զաւակներ, տունէն փախչելու գաղափարը սնուցանող: Այլեր, իրենց կիներու լեզուէն և ձեռքէն ազատուելու երազէն հրապուրուած: Փոխ դրամ առածներ, որոնք չվճարելու անպատիժ միջոցը գտնել կը կարծեն, և այլն:

Երբ Արշակաւան գաղթողներու կարաւանը մեծազանգուած համեմատութիւններ ստացաւ, հողատէր նախարարներ ընդոստ սթափեցան այն աղէտին, որ կը սպառնար իրենց ապահովութեան և տնտեսական բարելաւութեան: Իւրաքանչիւրը կը տեսնէր թէ ամէն օր իր ճորտերէն, հողագործներէն, սպասարներէն և զինուորներէն կը պակ-

(1) Խորենացի, Գ. 30:

սէին, իսկ մնացածներն ալ սանկ անկախ, նոյնիսկ ամբարտաւան, ոգի մը կը ցուցադրէին: Խորենացիին հակիրճ տողը շատ բան կը բացատրէ մեզի, երբ կ'ըսէ թէ նախարարները ի մասնաւորի զայրացած էին իրենց սպասաւորներուն և փաստարարներուն⁽²⁾:

Նոյնիսկ Եկեղեցին, որ Հայաստանի ամենամեծ հողատէրը կրնար համարուիլ, զժգոհ էր: Եւ երբ Արշակ թագաւոր պահանջեց Խազ եպիսկոպոսէն, որ գայ քրքաղաքի նորաշէն տաճարին խորանը օրհնէ, Խազ մերժեց, և իր մերժումին օրինական գոյն մը տալու համար, պատճառաբանեց թէ ինք պարզ տեղակալ մըն էր, և Ներսէս կաթողիկոս մինակ անձն էր որուն թագաւորը դիմելու էր⁽³⁾:

Ներսէս Հայաստան վերադարձին խիստ արտայայտուեցաւ իր թագակիր ազգակաւորին՝ Արշակաւանի մասին: Խոսեցաւ քրիստոնէութեան անունով, Արշակի ըրածը համարեց ոչ մինակ երկրի ապահովութեան խանգարում, այլ մեղանշում մը աստուածային օրինաց դէմ: Կաթողիկոսը նոյնիսկ պնդեց որ թագաւորը ցրուէ Արշակաւանի բնակչութիւնը, ետ զրկէ ամէնքը իրենց տեղերը և իրենց տէրերուն: Իսկ եթէ անպատճառ թագաւորը կ'ուզէ իր այդ հաւնած հովիտին մէջ քաղաք մը ունենալ, կաթողիկոսը վստահեցուց Արշակը թէ սեւ ինքս կը շինեմ արդարութեամբ, և քեզի համար չէն կը պահեմ ձ⁽⁴⁾: Այսինքն, նման միւս քաղաքներու, առանց բնակչութեան արտասովոր առանձնանորհումներ տալու:

Անցեալի քանի մը գրգռիչ դէպքերուն վրայ այս մէկն ալ կ'աւելնար, կաթողիկոսի և թագաւորի յարաբերութիւնները ա'լ աւելի ձկտեալ վիճակի հասցնելու: Գնել իշխանի սպանութիւնը: Հայր Մարգարեոսի Ներսէս կաթողիկոսը անարգելը՝ եկեղեցական հողերու անօրինակ բազմանալուն համար, և անոր նոյնիսկ Հայրապետին սպառնալը՝ այդ բոլոր անշարժ կալուածները յարժուինս գրաւել տալու:

Հայր Մարգարեոսի պարագային, թերեւս Ներսէս կաթողիկոս երկնային արդարու-

թեան մէկ արագ տնօրինութիւնը համարեց, երբ Շաւասպ Արծրունին սպանեց Հայր Մարգարեոսը, վրէժխնդիր ըլլալով իր կոտորուած գերդաստանին: Տիրան թագաւորի օրով, Հայր Մարգարեոս յաջողած էր մահուամբ պատժել տալ Արծրունի տոմը: Մինակ պատանի Շաւասպ հողոպրած էր ջարդէն⁽⁵⁾:

Եւ այս ամենուն վրայ, հիմա ալ Արշակաւանը:

Շատ չանցած, վերջին դէպքը, Արշակին Փառանձեմի հետ ամուսնանալը՝ հակառակ կաթողիկոսի բուռն բողոքին, որ ինչպէս յիշեցինք առաջ, Ներսէսի հայրապետական աթոռէն հրաժարելուն պատճառ եղաւ:

Արշակաւանի պարագային, սակայն, զժգոհ իշխաններ արագ շարժեցան: Արագ շարժելու էին:

Մրագիրը յանդուգն էր, և անօրինակ հայ ժողովուրդի պատմութեան մէջ, ուր բնիկ իշխաններէն շատեր իրենց թագաւորին շինել տուած մայրաքաղաքը քանդելու մտադրութեամբ, ապստամբական ծաւալուն շարժումով երկրի խաղաղութիւնը կը վրդովեն:

Այնպէս ինչպէս պատերազմի մը ատեն այս նախարարները իրենց զօրքերը համախմբեցին, և Ներսէս Կամսարականի վերի հրամանատարութեամբ, արշաւեցին բազմամարդ քաղաքի վրայ: Կ'երևի իրենց արագ շարժելուն պատճառն ալ էր, ժամանակ չտալ Արշակ թագաւորին ուժ հաւաքելու: Հաշիւներ չիտակ էր:

Ներսէս Կամսարականին առաջ քշուիլը՝ մեզի ենթադրել կուտայ թէ ապստամբ բանակը առաւելապէս կազմուած կրնար ըլլալ Պարսկական կուսակցութեան նախարարներէն: Հակառակ Գնել և Տիրիդ Արշակունի իշխաններու ողբերգական վախճանին, սոյն կուսակցութեան նախարարներուն մէջ, Արշակի տեղ ուրիշ Արշակունի մը Հայաստանի գահին վրայ տեսնելու գաղափարը չէր մարած: Պապ գեո Նորահաս պատանի էր և Պոլիս կը գտնուէր: Բիւզանդական մայրաքաղաքի մէջ ուրիշ Արշակունի իշխաններ կրնային ըլլալ, զոնէ մէկ հատը գիտեմք, վարազդատ: Բայց

(2) Խորենացի, Գ. 27:

(3) Փաւստոս, Դ. 12:

(4) Փաւստոս, Դ. 13:

(5) Փաւստոս, Դ. 14:

Պարսկական կուսակցութեան մարդիկ հազիւ թէ Բիւզանդիոնէն եկած կամ զրկուած թեկնածու մը ընդունէին:

Հետեւեալ, մինակ ընդունելի Արշակունին այդ ատեն Կամսարական իշխանն էր: Կամսարականները Արշակունի մեծ ընտանիքի Կարէնեան Պահլաւ ճիւղէն էին: Խորենացին Արշաւիր Կամսարականի մասին կ'ըսէ: «Իբրեւ զլիաւոր և թագաւորէն յետոյ առաջին պատուաւոր անձ»⁽⁶⁾:

Արշակ թագաւորի սարսափելի հակահարուածը կրնայ ծառայել մեր ենթադրութիւնը հաստատելու:

Ապստամբ բանակը փութով յառաջացաւ Արշակաւանի վրայ: Լուրջ զիմադրութեան գրեթէ չհանդիպեցաւ: Կրնանք ըսել թէ թագաւորը յանկարծակիի եկաւ, կամ Հայաստանի ծայրագաւառներէն միոն գացած ըլլաւուն, — ընդհանրապէս հարաւային գաւառներ յաճախ կ'այցելէին: Եւ կամ արքունի զօրքերը Վասակ Մամիկոնեան տարած կրնար ըլլալ պարսկական սահման:

Քաղաքը գրաւուեցաւ: Բնակչութենէն շատեր զոհ գացին սրածուծեան, ուրիշներ փախուստի դիմեցին, և հուսկ ուրեմն, յաղթական իշխանները հիմնայափակ կործանեցին նորակերտ օստանը⁽⁷⁾, որ Արշակ թերևս կ'երևակայէր թէ օր մը Հայաստանի կոստանդնուպոլիսը պիտի ըլլար:

Այս պարտութիւնը սթափեցուցիւ ազդեցութիւն մը չգործեց թագաւորի վրայ: Ընդհակառակը, իր սեեռուն գաղափարը՝ հայ նախարարներուն ուժը ջլատելու, ա'լ աւելի յամառութեամբ զինք գործի մղեց, և այդ ալ աճապարանքով:

Կարծես երկուստեք, թագաւոր և աւագանի, քախտորոշ ճատրակի խաղ մը կը խաղային, և այժմ կարգը թագաւորին էր:

Արշակ նոյնիսկ վրաստանի թագաւորին զիմեց օգնական զինուոր ճարելու⁽⁸⁾: Թագաւորի հարուածը իջաւ Կամսարականներու վրայ: Հակառակ Արշակունի ըլլալուն, կատաղի անգթութեամբ ընտանիքի անդամները ջարդուեցան: Մինակ պատանի Ապանդարատ Կամսարական փրկուեցաւ⁽⁹⁾:

Կամսարականներու, «որոնք Շիրակի և Արշարունի տէրերն էին», կալուածները յարքունիս գրաւեց Արշակ: Սա հարուստ աւար մըն էր արքայի համար: Այս հողերուն վրայ կը գտնուէին երուանդաշատ քաղաքը, և հռչակաւոր Արտագերս ամրոց-քաղաքը, որ կրնար տասնհինգ հազարնոց բանակի մը ապաստան հայթայթել:

Եթէ Արշակաւանի աղէտը չկրցաւ կասեցնել Արշակի խօսկական թափը, շատ չանցած, Յովիանոս կայսեր կնքած չարագուշակ դաշինքը և Մծբինի ողբերգութիւնը արքային ստիպեցին կանգ առնել և վերաքննել իր քաղաքական կացութիւնը:

Անմիջական անհրաժեշտութիւն էր դադրեցնել հալածանքը նախարարներէն իրեն թշնամի եղողներուն դէմ: Փոթորկահար ներքին ճակատը պէտք է խաղաղեր և ամրապնդուելու էր, արտաքին վտանգներու սահմակցուցիչ սպառնալիքը հայ աշխարհը չպարուրած:

Մինակ անձնաւորութիւնը, որ հաշտարարի դեր կրնար կատարել էր ներսէս կաթողիկոսը, որ պաշտօնէն հրաժարած՝ մեկուսի կ'ապրէր: Կամայ աւամայ Արշակ այս եզրակացութեան կը յանգէր: Ան նաև կը գիտակցէր թէ ինքն է որ զիմիւր էր ներսէսին, հոգ չէ թէ այդպիսի քայլով իր արքայական հպարտութեան փայլուն շարքը նսեմանար:

Ներսէսին զիմիւր ուրիշ օգտակար արգիւնք մըն ալ պիտի տար:

Հայրապետին հրաժարելովը եկեղեցական կեանքը վրդովուած էր: Հայ կրօնականներ, մեծամասնութեամբ Ներսէսի ձեռնասունները և հետեորդները, ու անկէ կազմակերպուած, լոյն անդոսանքով դիմաւորեցին Չունակ եպիսկոպոսը, որ Արշակ թագաւոր Ներսէսի տեղ կաթողիկոս նշանակած էր:

Որքան ատեն որ Ներսէս կ'ապրէր, անոր ամբասիր վարկը, հօր անհատականութիւնը և անյիմնելի հոգեորական հեղինակութիւնը, հայ կղերին ջախջախիչ մեծամասնութիւնը հաւատարմօրէն նուիրուած պիտի պահէր մեծ հայրապետին:

Այժմ Ներսէսի հետ հաշտուելով՝ եկեղեցական շրջանակի կնճիռներն ալ պիտի հարթուէին, և Արշակ թիրախը պիտի չըլ-

(6) Խորենացի, Գ. 10:

(7) Խորենացի, Գ. 27:

(8) Խորենացի, Գ. 29:

(9) Փաւստոս, Գ. 19, Խորենացի, Գ. 31:

լար հայ հոգեւորականութեան չարտա-
յայտուած խուչ հակակրօնութեան:

Ներսէսի սրբակրօն քրիստոնէական հա-
ւատքը՝ պատրաստակամ պիտի ներէր մե-
ղաւոր արքային, երբ ան է որ ինքնաբե-
րաբար կ'երթար հայրապետին ոտքը:

Ուրիշ խիստ կարեւոր պարագայ մըն
ալ, որ Ներսէսին պիտի թելադրէր վերջ
տալ իր մեկուսացման, Բիւզանդիոնի նոր
կայսր Յովիանոսն էր:

Կոստանդինոսի 24 տարի տեւող Արիստո-
եան դաւանանքի ջատագովումէն, ապա
Յուլիանոս կայսեր՝ հեթանոս կրօնը ընդու-
նելով, քրիստոնէութիւնը մէջտեղէն վեր-
ցնելու սպառնալիքէն յետոյ, ահա նոր
կայսրը, Յովիանոս, ոչ մինակ ջիւրմ քրիս-
տոնեայ, այլ Նիկիոյ հանգանակ հաւատո-
յին, Ուղղափառ Եկեղեցւոյ հաւատարիմ
հետեւորդ, միաժամանակ երկար ապրելու
ալ ամէն հաւանականութիւն ի նպաստ
իրեն, հազիւ 32 տարեկան, յոյսի դռները
կը բանար բոլոր հալածական Ուղղափառ-
եաններուն, որոնց մօտալուտ յաղթանակը՝
Քրիստոսի Եկեղեցիին վերադարձնած հե-
ղինակութիւնը այլևս անխորտակելի պիտի
դարձնէր:

Ամենուրեք, քրիստոնեաներու ուրա-
խութիւնը սահման չունէր, հոգ չէ թէ
Յովիանոս հեթանոսներու դէմ հալածանք
չէր սկսած:

Նոր կայսրը Անտիոք հասնելուն, չեղ-
եալ կը հռչակէր Յուլիանոսի քրիստոնեա-
ներու դէմ արձակած հրամանները և օրէնք-
ները: Մասնաւոր հրովարտակով մը Եկե-
ղեցիին կը վերադարձուէր ատոր նախկին
առանձնաշնորհները, և կրօնականներուն
դադրած իրաւասութիւնները կը վերահաս-
տատուէին:

Անտիոքի մէջ հապճեպով գումարուած
եպիսկոպոսներու Սինոդը՝ Ուղղափառ կայ-
սեր կը յանձնէր հաւատարմութեան թուղթ,
խմբագրուած Նիկիական հաւատքի հետե-
ւութեամբ, և որը ստորագրողներու մէջ էր
նաև հայ եպիսկոպոսը⁽¹⁰⁾:

Ինչպիսի՜ եռուն հաճոյքով քրիստոնե-
աները նայած ըլլալու էին Յովիանոսի
նորահաւ դրամներուն, որոնց վրայ բոլո-
րովին նոր պատկերանիշ մը կար քանդակ-
ուած — երկրագունտ վրան խաչով, Բա-
ցայայտ խորհրդանշանը քրիստոնեայ Եկե-
ղեցւոյ տիրապետութեան աշխարհի վրայ:

Հեթանոս Յուլիանոսի օրով, Ներսէս
կաթողիկոս հաւանաբար ինքն ալ յարժար
դատած էր հեռու մնալ քաղաքական աւ-
պարէզէն, տեսնելու թէ ո՛ւր պիտի յանգէր
ընդհանուր քրիստոնէութեան սպառնացող
տագնապը: Աւ թերևս ալ Արշակի հեա-
խուսմը, այդ տեսակէտէ չարիք մը չէր
համարեր:

Այժմ, սակայն, կացութիւնը արժա-
տական փոփոխութեան կ'ենթարկուէր, և
Ներսէս ընդառաջ գնաց իր մօբեղբորդուն
Արշակ թագաւորի ստիպողական հրաւերին:

Կաթողիկոսը անմիջապէս լծուեցաւ
արքան և անոր դէմ թշնամական զինք
բռնած նախարարները հաշտեցնելու ջրժ-
ուարին աշխատանքին: Արշակի զիջողական
տրամադրութիւնը մասամբ զիրացուց Ներ-
սէսի գործը: Ծառեր նախարարներէն հա-
մողուեցան կամ համակերպեցան կաթողի-
կոսի ըսածներուն և հաշտուեցան Արշակի
հետ: Բայց Պարսկական Կուսակցութեան
նախարարներ զժկամակեցան: Իրենց յօրը
թեւեր կ'առնէր, և անոնք կ'ուզէին իմանալ
թէ Ծապուհի անմիջական ծրագիրը ի՞նչ
պիտի ըլլար: Անոնք կը գիտակցէին թէ,
վերջապէս Հայաստանի մէջ իրենց երազած
օրուայ արշալոյսն է որ կը ծագէր: Ուստի
մերժեցին Ներսէսի առաջարկները⁽¹¹⁾:

Հայաստանի նկատմամբ Ծապուհի բըռ-
նելիք զիրքին երկրիդը կը տանջէր արքան,
կաթողիկոսը և արքունիքը: Արշակ կրնար
ինքնահամոզման րօպէներ ունենալ, ուր
պարսկական սպառնալիքը շատ հեռու, եթէ
ոչ չգոյ համարէր: Վերջապէս ինք Յուլիա-
նոս կայսեր մեծ արշաւանքի ատեն չէզոք
մնացած էր, ինք մահուամբ պատժեմ էր
Զօրա Ռչտունին՝ Ատրպատական արշաւե-

(10) Socrates, III, 25. Հայաստանի եպիսկոպոս-
ին անունը տրուած է որպէս Իսաակիոս կամ
Իսաակիոս: Հաւանաբար Սահակ կամ Շահակ, որը
նաև իր կարգին տառաւորալայն տարբերակն է
Չունակի, որ 363ին, Արշակի և Ներսէսի հաշտու-

թեան առաջ, կաթողիկոսի պաշտօն կը վարէր
թագաւորի հրամանով: Անտիոքի Սինոդին մա-
նակցութիւնը իր վերջին հովուապետական ա-
րարքը եղած կրնար ըլլալ:

(11) Խորենացի, Գ. 29:

լուծն համար: Շապուհ գիտէր այդ ամենը: Այսու ամենայնիւ, նման ենթադրութիւն և յոյս խափուօրիկ էր, և Արշակ կը զգար այդ դառնօրէն:

Թէև Բիւզանդա-Պարսկական դաշինքը երեսուն տարուայ համար էր, բայց հիմա որ անմիջական վտանգը անցած էր, կայսրը և իր արքունիքը պիտի չտատամօտէին՝ իրենց վարկին և արժանապատուութեան այնքան նուաստացուցիչ սոյն ամօթալի դաշինքը օտքի տակ առնելու:

Եւ Արշակ առաջինը պիտի ըլլար կայսեր ուշադրութիւնը հրաւիրելու դաշնագիրը անտես առնելու հրամայական անհրաժեշտութեան: Մծրին ինկած էր, եթէ Հայաստանն ալ իշխար պարսկական ազդեցութեան տակ, և հոն խորտակուէր Բիւզանդական կուսակցութիւնը, այդ պարագային կայսրութեան արեւելեան, Փոքր Ասիոյ և Սիրիոյ նահանգներուն ապահովութիւնը օղբ կը ցնդէր: Ի՞նչպէս կարելի էր հաւատալ թէ Բիւզանդիոսն պիտի թոյլատրէր նման աղէտ մը:

Արշակ՝ Ներսէս կաթողիկոսի առաջնորդութեամբ դեսպանութիւն մը զրկեց Յովիանոս կայսեր, հայ-բիւզանդական նոր դաշինք մը կնքելու առաջադրութեամբ⁽¹²⁾:

Այս երրորդ անգամն է, որ Ներսէս, կաթողիկոս ըլլալէն ի վեր, Կոստանդնուպոլիս կ'երթար քաղաքական քան կրօնական առաքելութեամբ: Փարթամ մայրաքաղաքը, ուր կ'ապրէր կաթողիկոսի տիկնոջ ծնողքը, յոյն կամ հռոմայեցի Ասպիոն իշխանին ընտանիքը:

Առաջին անգամ, տասներկու տարի առաջ, 351ին, Ներսէս երկտասարդ կաթողիկոսը գացեր էր հոն, Կոստանդիոս կայսեր հետ՝ յաջող բանակցութեամբ հայ-բիւզանդական բարեկամութեան դաշինքը կնքելու: Ան կը վերադառնար Հայաստան դաշնագրութեամբ, Արշակի հարս Օլիմփայով, և թագաւորի պատանդ եղբորորդիներով:

Երկրորդ անգամ, երեք տարի առաջ, 360ին, երբ ընկերացաւ զեռաւոր Պապին և միւս իշխանազուններուն, որոնք պատանդ կը զրկուէին կայսեր:

Եւ հիմա, քաղաքական ճգնաժամային կացութեան ճնշման տակ, նոր կայսեր

զուռը ափ կ'առնէր, համոզելու Բիւզանդական արքունիքը թէ Հայաստանը մինակ թողելու չէին, իրենց իսկ կենսական շահերուն համար⁽¹³⁾:

Պիտի յաջողէ՞ր Ներսէս, Ուղղափառեան հաւատքի աննկուն ախոյեան, Ուղղափառեան կայսրը համոզելու:

Երբ Պոլիս հասնէր, արդեօք հոն պիտի գտնէ՞ր Յովիանոս կայսրը:

2. ՍԱՐՍԱՓԸ ԿԸ ՏԻՐԱՊԵՏԷ

Բիւզանդա-պարսկական պատերազմի լրանալէն վերջ, Շապուհ ատեն մը բարեկամական ձեւակերպութեամբ խաղաղութիւնը պահպանել ձեռնացուց⁽¹⁴⁾: Կրնայ ըլլալ ազդուած՝ Յովիանոս կայսեր դաշնագրի պայմանները հաւատարմօրէն գործադրելու անմիջական քայլերէն, ինչպէս, օրինակ, Մծրին քաղաքը յանձնելը հակառակ բնակչութեան բուռն բողոքներուն: Եւ կամ, պարզապէս զրդուած իր խաղաղաւանական խառնուածքի մէկ քմահաճոյքէն, որովհետեւ, ինչպէս Ամմիանոս կը վկայէ. «Շապուհ անհունօրէն խորամանկ էր, և իր նպատակին հասնելու համար՝ տեղին համեմատ խոնարհ և տեղին համեմատ ամբարտաւան էր»⁽¹⁵⁾: Եւ ուր խօսքով — անուշ, խաբեքայական կամ սպառնական — ձեռք կրնար ձգել ուղածը, սուրի չէր զիմեր:

Այսպիսով, ան յարաբերութեան կը մտնէր հայ նախարարներէն իր վստահելի համախոհներուն հետ: Ասոնցմէ գլխաւորն էր Մերուսիան Արծրունի, և իրեն գործակից քեռայրը Վահան Մամիկոնեան, եղբայրը սպարապետ Վասակ Մամիկոնեանի:

Անզուսպ փառաւորներութեան ինչպիսի՞ հնոցներ կը բոցավառէին այս երկու իշխաններու մէջ, որուն ի գոհացում ո՛չ մէկ ստորնութեան առջև կանգ առին: Հայաստանի մէջ զարհուրանք տարածեցին, և սպանդային վայրագութեան սովալլուկ որովայնը հայու արիւնով յղփացուցին:

Եւ իրենց ըրածներուն շարժառիթ փնտռելուդ, Արծրունիի համար կ'եզրա-

(13) Խորենացի, Գ. 29.

(14) Ammianus, XXVII, 12, 1.

(15) Ammianus, XXVII, 12, 14.

(12) Փաւստոս, Գ. 5.

ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՄԻՋՆԱԴԱՐԵԱՆ ՀԱՅ ԿՈՄՊՈԶԻՏՈՐՆԵՐ

12.

ԵՐԱԺՇՏԱԳԵՏ

ԳԵՐԳՈՐ ՊԵՂԱՆՈՒՆԻ

Կրկնկիտում 12-րդ դարում իշխող բազմաթիվ հայ վանքերում ժամանակի գիտությունը, գրականությունը, և գեղարուեստն առանձին փայլ են ստանում: Այդ նշանաւոր մենաստանների շարքում պատուաւոր տեղ է զբաղում Սեւեռան վրայ հպարտ բազմած Կարմիր վանքը, ուր մի ժամանակ միշտ վառ է մնում հայ մշակույթի ջահը: Այնտեղ, 12-րդ դարում, որպէս գիտնական և լաւագոյն մանկավարժ, մեծ հռչակ է ստանում և նշանաւոր հանգիստնում մի վաստակաւոր վանական: Դա Ստեփանոս Մանուկ վարդապետն է, որ կրթում է ու դաստիարակում բազմաթիւ աշակերտներ, որոնցից յայտնի են դառնում Գրիգոր Պահլաւունի, Ներսէս Շնորհալի, Սարգիս և Իգնատիոս վարդապետները և ուրիշներ, որոնք իրեն հայ մշակույթի փայլուն գործիչներ և տաղանդաւոր մատենագիրներ նշանաւոր են հանդիսանում

և կերտում հայ գրականութեան արծաթի դարը:

Կարմիր վանքին պատիւ բերող վանականների շարքում ուրոյն տեղ է զբաղում Գրիգոր Պահլաւունին, Ապրիատ իշխանի որդին, Ներսէս Շնորհալու եղբայրը: Բարեւել կաթողիկոսի մահից յետոյ Կարմիր վանքում հաւաքւած եպիսկոպոսներն ու վանականները, նրան, մօտ 20 տարեկան հասակում, կաթողիկոս են ընտրում: Հայ պատմագիրները նրան պատկերում են բարձրահասակ, գեղեցկատեսիլ, ազնուաբարոյ, բարեգործ, բազմահմուտ և այլ գեղեցիկ յատկանիշներով: Նա ո՛չ միայն հետամուտ է լինում հայ եկեղեցու բարեկարգութեանն ու հաստատութեանը, այլև 1114 թուի առիւլի երկրաշարժից սաստիկ վնասուած մի շարք եկեղեցիներն ու վանքերը վերաշինել է տալիս, իսկ հաւատարիմ մնալով իր վեհ կոչմանը, իր ժամանակի բազմաթիւ թշուառներին ու խեղճերին նվիրական օժանդակութիւն է ցոյց տալիս: Նոյնպէս նրա օրով հայ գրչական արուեստն առանձին զարկ է ստանում: Հռոմիլյայի հնագոյն մի ձեռագիրը գրուել է Պահլաւունու հայրապետութեան ժամանակ, 1166 թուին: Դա մի մագաղաթեայ, երկաթագիր Աւետարան է, ուր վրձինուած են գրչագիրն ստացող Առաքել Արքեպիսկոպոսի և Յիսուսի նկարները, որոնք, սակայն, գեղարուեստական արժէք չեն ներկայացնում: Աւելի յաջող են խորանագրագիրը, զարդագրերն ու լուսանցքագրագիրը:

Կացնես թէ ուղածը Հայաստանի գահն էր: Ինչպէս ատենօք Պարթև Արտաւան թագաւորի սատրապներէն մին, Արտաշիր Սասանեան, ապստամբած էր և խորտակած Պարթևաստանի Արշակունի հարստութիւնը, ինչը կ'արգիլէր նման փորձ մը Հայաստանի Արշակունիներուն դէմ:

Իսկ ի՞նչ գրդապատճառ վերագրել Վահան Մամիկոնեանին: Իր եղբայրը Սպարապետ Վասակն է, հոգւով մարմնով նուիրուած Արշակ թագաւորին: Արդեօք կուսակցական պայքարի կատաղութիւնը, որ հայերու մէջ յաճախ կ'արտայայտուի անզուսպ վայրագութեամբ:

Հայ ժողովուրդը առհասարակ բացասական զարտուղի հետաքրքրութիւն մը ունի դաւաճաններ տեսնելու՝ իր հերոսներուն առընթեր: Եւ կարծես քչիկ մը յուսախաբ կ'ըլլայ եթէ չգտնէ գանձը:

Ջարմանալիօրէն, սակայն, հայ պատմութեան ամենավաւերական և քստմենի երկու դաւաճանները, Մերութան Արծրունի և Վահան Մամիկոնեան, գրեթէ մոռացութեան կը տրուին: Արդեօք պատճառը եղի՞լէ մը չգոյութիւնն է, որ իր հանճարի կրակէն շանթեր դարբնէր և տեղացիէր այս երկու հրէշներու գլխին:

1125 թուին Պահլաունու կեանքի համար սկսում է մի նոր շրջան, երբ հայրապետական աթոռը Կարմիր վանքից փոխադրում է Ծովք գղեհակը, ուր գրադրում է եկեղեցական գործերով: 1139 թուին նրան տեսնում ենք Անտիոքում գումարուած ժողովում, ապա՝ Երուսաղէմում, ուր ընդունում են մեծ պատուով: 1140 թուին նա, իր եպիսկոպոսների հետ, մասնակցում է Հռոմի ներկայացուցիչ Ալպերիս եպիսկոպոսի հրաւիրած ժողովին, ուր առաջին անգամ քննում են հայ և լատին եկեղեցիների դաւանական ու ծիսական տարբերութիւնները: Գրիգոր Պահլաունին պատշաճ բացատրութիւններով պարզում է հայոց եկեղեցու դաւանութիւնը և թիւրիմացութիւնները փարատում: Դա այն պատճառով էր, որ 1137 թուից Կիլիկիայում ապրող հայ ժողովուրդը քաղաքական շատ ծանր պայմաններում էր գտնւում: Երկրին ամբողջապէս յոյների իշխանութեան ներքոյ էր, որոնք ամէն կերպ ճնշում էին ժողովրդին: Հրապարակ են գալիս նաև թուրքերը և հետզհետէ գրաւում Կիլիկիայի զլխաւոր քաղաքները, իսկ 1144 թուին եղեսիա քաղաքը հիմնովին աւերում են: Բաղաքական այդ ծանր պայմաններում Գրիգոր Պահլաունին և Ներսէս Շնորհաւին հայրապետական աթոռը Ծովք գղեհակից 1148 թուին փոխադրում են Հռոմկլայ բերդի վրայ, որ Ֆրանսիացի ծօսլին իշխանի սեպհականութիւնն էր, որից 1155 թուին գնում են բերդը և վերջնականապէս այնտեղ հաստատուում: Հռոմկլայում էլ Գր. Պահլաունին և Ներսէս Շնորհաւին նուիրում են եկեղեցական գործունէութեան:

Ամբողջ 53 երկար տարիներ Պահլաունին վարում է կաթողիկոսական պատասխանատու պաշտօնը և կատարեալ նուիրուածութեամբ ու պատուով կատարում է իրեն վստահուած պարտականութիւնները: Վախճանւում է և թաղւում Հռոմկլայում:

Վաստակաւոր հոգեւորականի կեանքի մի այլ գեղեցիկ բարեմասնութիւնը մշակութային գործունէութիւնն է: Նրա շնորհիւ 12րդ դարում առանձին զարկ են ստանում հայ պատմութեան, բանաստեղծական և մեկնողական գրականութեան էջերը: Նա խրախուսում է և քաջաւերում ժամանակի

նշանաւոր հեղինակներին և յանձնարարում նրանց հեղինակել գրական, պատմական և գիտական երկեր: Նրա թելադրանքով է, որ Սամուէլ Երէջ Անեցին գրում է իր «Ժամանակագրութիւնը», իսկ Ներսէս Շնորհաւին ստեղծագործում է իր արժէքաւոր երկերը, Իգնատիոս վարդապետը շարադրում է Դուկասի մեկնութիւնը:

Պահլաունին ունի նաև գրական վաստակներ, որոնցից յիշենք «Ով դարմանալի» տաղը և «Վասն Երուսաղէմի և հարուածոց քրիստոնէից» ողբը:

Ուշագրաւ է և այն, որ նա հայ երաժշտութեան պատմութեան մէջ ևս ունի իր համեստ էջը: Նա յորինել է և հայ արուեստին աւանդ թողել մի գեղեցիկ ստեղծագործութիւն: Դա «Մեծահրաշ» շարականն է, որ իր ինքնուրոյն և գեղակերտ կառուցուածքով այսօր ցայտուն գաղափար է տալիս 12րդ դարաշրջանի վաստակաւոր մշակի երաժշտական հմտութեան, ոճի արուեստի մասին:

13.

ԵՐԱԺԵՏԱԳԷՏ

ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱՎ

(1102 — 1173)

Միջնադարեան երաժշտութեան պատմութեան էջերն արձանագրելիս նկարենք նաև տաղանդաւոր աշին կոմպոզիտորի կերպարը, որ իր գեղարուեստական ստեղծագործութիւններով զարկ է տուել հայ երաժշտական արուեստին: Դա 12րդ դարի ամենափայլուն երաժշտագէտ և բանաստեղծ, հայոց կաթողիկոս, Ներսէս Շնորհաւին է, որ իր բեղմնաւոր և արդիւնաւէտ գործունէութեամբ առաջնակարգ տեղ է գրաւում հայոց եկեղեցական պատմութեան մէջ՝ ընդհանրապէս և գրականութեան մէջ՝ մասնաւորապէս:

Նրա կեանքի պատմութեան էջերը ձեռք տանում են Կիլիկիայի Ծովք փոքրիկ գղեհակը, որ գտնւում էր Տլուք գաւառում, Անտիոքում (Այնթապից դէպի հիւսիս արեւմուտք), Սև լիւան չղթայի մի ճիւղում: Այդ պատմական վայրում ծնուել է Ներսէս Շնորհաւին 1102 թուին. զաւակն է նոյն բերդի կամ գղեհակի իշխան Ապի-

բառ Պահլավունու, որ իր բերդի պաշտպանութեան ժամանակ նետահար սպանում է: Եօթը տարեկան ներսէսն որբանում է: Այնուհետև նրան և իր եղբորը՝ Գրիգորին, պահում է ու խնամում Գրիգոր Վկայասէրը, որի մահից յետոյ ներսէսը յանձնուում է Անի քաղաքից Շուգր անապատում հաստատուած Բարսեղ կաթողիկոսի խնամքին: Դա այն շրջանն էր, երբ իր ուսումնական վարդապետներով նշանաւոր էր Բեսունի մօտ բազմած Կարմիր վանքը, որի առաջնորդն էր ժամանակի գիտնական Ստեփանոս Մանուկ եպիսկոպոսը. սրա մօտ ներսէսն իր Գրիգոր եղբոր և մի խումբ վանական աշակերտների հետ, ուսանում է և դաստիարակուում: Կարմիր վանքում նա ստանում է զուտ կրօնական ուսում. հմտանում է եկեղեցական կանոններին ու կարգերին, ծանօթանում է հայկական մատենագրութեան ու սրբերի պատմութեան հետ սովորում է եկեղեցական երաժշտութիւն, վայելչագրութիւն և այլ առարկաներ: Դպրոցական կեանքի շրջանում նա իր դասընկերների մէջ փայլում է իր արտակարգ ընդունակութեամբ և շնորհքով և Շնորհալի տիտղոսով հռչակուում: Այնուհետև նա յառաջադիւմ է և կատարելագործում իր անխոնջ, լուրջ ու հետեւողական ընթերցանութեամբ: Ուշագրաւ է և այն, որ Շնորհալին երկտասարդ հասակում վարդապետ, ապա եպիսկոպոս է ձեռնադրուում, իսկ իր եղբոր՝ Գրիգոր Գ. Պահլավունի կաթողիկոսի մահից յետոյ, 1166 թուին, 64 տարեկան հասակում կաթողիկոս է ընտրուում և նշատում Հոռմկլայի հայրապետական աթոռի վրայ: Այդ պատճառով էլ կոչուում է նաև Կլայեցի: Դա այն դարաշրջանն էր, երբ էջմիածինը գտնուում էր պարսիկների գերիշխանութեան ներքոյ, իսկ Անին դադարել էր մայրաքաղաք լինելուց, բայց կար միջնաբերդի մի երկույթ: Կլայիկայի լեռների ու բերդերի մէջ հաստատուել էին հայ իշխաններ և ռուբինեան թագաւորութիւնը հետզհետէ զօրանում էր: Սկսել էր նաև Խաչակրների արշաւանքը:

Ներսէս Շնորհալին ամբողջ Եօթը տարի խոր վարչագիտութեամբ վարում է կաթողիկոսական պաշտօնը: Այդ շրջանում էլ նա գրում է իր անդրանիկ կոնդակը՝ «Թուղթ

ընդհանրական առ հաւօրէն հայասեռ ազինս», որ ուղղուած է հայ ժողովրդի բոլոր դասերին՝ վանականներին, առաջնորդներին, քահանաներին, իշխաններին, զինուորականներին, պաշտօնեաներին, երկրագործներին և կանանց, որոնց տալիս է բարոյական պատշաճ խրատներ՝ ընդգծելով նրանց մէջ նկատած թերութիւնները: Այդ տեսակէտից էլ Կոնդակը, բացի կրօնական բնոյթից, պատմական և գրական մեծ արժէք ունի: Այդ թանկագին վաւերագիրն այնուհետև, դարերի ընթացքում, ուղեցոյց և օրինակ է հանդիսանում հայ եկեղեցու հայրապետներին:

Ընդգծենք և այն, որ Շնորհալին նոր կանոններով և հրահանգներով բարեկարգում է հայոց եկեղեցին, վանքերն ու թեմերը և զեղծումների ու անկարգութիւնների վերաբերեալ խիստ օրէնքներ սահմանում: Այդ պատճառով էլ նա համարուում է հայ եկեղեցու բարեկարգիչ:

Ձրադուում է նաև հայ և յոյն եկեղեցիների միացման խնդրով: Բայց դա պատահականութեան արդիւնք չէր: Յունաց Ծիրանածին Մանուէլ կայսրը, իր քաղաքական ծրագրերն իրագործելու նպատակով, իր հաւատարիմ ծառայ՝ Սմբատ իշխանի ձեռքով մի նամակ է ուղարկում (1166-67) Գրիգոր Պահլավունուն, որով կայսրը խնդրում է հայ և յոյն եկեղեցիների միութեան հարցի մասին խորհրդակցելու համար իր եղբորը՝ Ներսէս Շնորհալուն, Պոլիս ուղարկել:

Միութեան յաջողութեան համար Շնորհալին յունաց կայսեր պայմաններ է առաջարկում: Այնուհետև, երկար ժամանակ տեղի են ունենում դրաւոր բանակցութիւններ: Կայսրը բանակցութիւններին վերջ տալու համար ինը հիմնական կէտեր է առաջարկում և պահանջում, որ հայերը բացայայտ ու որոշ պատասխանեն:

1173 թուին Շնորհալին հրաւիրական թղթեր է ուղարկում հայ եպիսկոպոսներին, վարդապետներին, իշխաններին, որ ժողովուրդն Հոռմկլայ՝ յունաց կայսեր պատասխան տալու համար: Բայց նա չի կորողանում ժողով գումարել, որովհետև նոյն 1173 թուի Օգոստոս 13ին վախճանուում է մեծ սուգ պատճառելով հայ ժողովրդին:

Շնորհալու յունաց կայսեր գրած թըղթերն ու գրութիւնները ցոյց են տալիս իր դաւանաբանական ու աստուածաբանական խոր հմտութիւնը:

Սակայն, 12րդ դարի հայ գրականութեան պատմութեան մէջ Շնորհալին հրաշակուած է որպէս խոշորագոյն բանաստեղծ: Ժամանակաշրջանի հայ քերթողական արուեստի մէջ նա փայլում է ո՛չ միայն իր բաղմբերանգ բանաստեղծութիւններով, այլ և իր մշակած հայ տաղաչափական արուեստով, որ նրա մեծ արժանիքներից մէկն է:

Բազմաթիւ են նրա գրական վաստակները: Դեռ 1121 թուին, քսան տարեկան հասակում, նա Ծովք բերդում, գրում է իր առաջին բանաստեղծութիւնը: Դա 1600 տող «Վիպասանութիւն»ն է, ուր նա պատմում է Հայկազն և Արշակունի տոհմերի և Պահլաւունիների, իր եղբայրների և իր մասին: Մ. Արեղեանն այս երկի արժէքը գծել է այսպէս. «Այս գրուածքը բանաստեղծական արուեստի տեսակէտից ընդհանրապէս մի հետեւակ բան է. բայց մի գիւտ կայ մէջը: Դա առաջին չափածոյ պատմական քերթուածն է մեր գրականութեան մէջ: Բացի տոհմասիրութիւնից, ինչպէս և աստուածաբանական միտումից, երիտասարդ ներսէս Շնորհալին արդէն ցոյց է տալիս նաև ջերմ հայրենասիրական ոգի»:

1151 թուին Շնորհալին շարագրում է «Բան հաւատոյ» երկը, որի նիւթը, 1500 տողերով, Աւետարանի համառօտ պատմութիւնն է: Առանձին ուշադրութեան արժանի են նաև նրա «Խրատ ուսումնականաց մանկանց» խորագրով, այբբենական կարգով կազմուած, բարոյական-խրատական քառեակները, որոնցմով նա սովորեցնում է սիրել ուսումը՝ «սիրեա՛ գուսումն, որով պատուիս», խրատում է նաև չիլիսել հպարտ, ծոյլ, այլ աշխատասէր, խոնարհ, հնազանդ, լսել մեծերին և չար բաներից հեռու մնալ: Այդ տեսակէտից էլ քառեակները մանկավարժական-դաստիարակչական ուրոյն արժէք են ներկայացնում:

Մի տարի անց, 1152 թուին, Շնորհալին յորինում է «Յիսուս Որդի» խորագրով չորս հազար տող վիպերգը, որ իր բովանդակութեամբ, իր խորը կրօնական զգացումներով և զեղեցիկ պատկերներով միջնադարի հոգեւոր բանաստեղծութեան ամե-

նաւորտիր էջերից մէկն է և իր երանգաւորումներով յիշեցնում է 10/11րդ դարի հանճարեղ բանաստեղծ Գրիգոր Նարեկացու «Նարեկ»ի գեղարուեստական ոճը: Նիւթն ընդգրկում է Ս. Գրքի բովանդակութիւնը, ուր հանդէս են գալիս քրիստոնէութեան և վանական պարզ ու մաքուր կեանքի լաւագոյն ու պայծառ դէմքերը: Ողբերգի գեղեցկութիւնը կազմում են քնարական պատկերաւորումները, որոնք նկարում են բանաստեղծի հոգեկան ապրումները, յոյզերն ու զգացումները:

Շնորհալու կրօնական գրականութեան մէջ ուրոյն տեղ է գրաւում «Հաւատով Խոստովանիմ» 24 տներից բաղկացած հոգեբուզիս աղօթքը, որ թարգմանուել է 24 օտար լեզուներով:

Ընդգծուած ստեղծագործութիւններն էլ ձեզ ցայտուն զաղափար են տալիս Շնորհալու բանաստեղծութիւնների ձեւի, ոճի և կառուցողական արուեստի մասին, միաժամանակ նշում են, որ նա, Նարեկացուց յետոյ, հայ եկեղեցական բանաստեղծական գրականութեան լաւագոյն ներկայացուցիչն է:

Շնորհալու գրականութեան պատմութեան մէջ պատուաւոր տեղ է գրաւում նաև «Ողբ Եղեսիոյ» պատմական պօէմը, որ կարելի է համարել նրա վաստակների զլուխ-գործոցը: Դա իր ժամանակի ժողովրդի իրական կեանքը և պատմական անցքերը պատկերող մի յուզիչ վիպերգութիւն է, որը վրձինուած է քնարական նկարներով: Նիւթն ընդգրկում է Կիլիկիայի սահմանների մօտ գտնուող հին նշանաւոր Եղեսիա քաղաքի 1144 թուի գրաւման և աղէտալի կործանման պատմութիւնը: Հալէպի ամիրան՝ Զանգի, արշաւում է և պաշարում Եղեսիան: Ժողովուրդն ամբողջ մի ամիս ուժեղ և հերոսական դիմադրութիւնից ու պաշտպանութիւնից յետոյ, պարտուում է: Թշնամին մտնում է Եղեսիա, աւերում քաղաքը և բնակիչներին անխնայ կոտորում է, կողոպտում և գերեվարում: Այս պօէմը միջնադարեան հայ գրականութեան լաւագոյն երկերից մէկն է:

Սակայն, Շնորհալու գրական վաստակներից արժէքաւոր են և արժանի ուշադրութեան նրա հիւսած 120 յանգաւոր հանելուկները՝ «Առակք վասն ուրախութեան

մարդկան» խորագրով, որոնք խկապէս հանելուկներ են ժամանակի խօսակցական լեզուով գրուած և մասամբ ժողովրդական տարրերով: Այդ տեսակէտից էլ դրանք աշխարհաբարի պատմութեան համար առանձին արժէք են ներկայացնում:

Շնորհալին թողել է նաև բազմաթիւ թղթեր, մեկնութիւններ, դաւանաբանական գրուածքներ և խրատական ոտանաւորներ: Պարագլել է նաև թարգմանութիւններով:

Սակայն, նրա ստեղծագործական արժէքը բարձրացնում են նաև նրա յորինած շարականները, տաղերն ու զանձերը, որոնցից ոմանք կրում են արաբական երաժշտութեան խոր ազդեցութիւնը: Իր երաժշտական և բանաստեղծական ստեղծագործութիւնների շարքում ուրոյն տեղ են գրաւում՝ «Առաւօտ լուսոյ», «Աշխարհ ա՛մենայն», «Զարթիք», «Այսօր անձառ», «Նորաստեղծեալ», «Ի քէն, հայցեմք», «Նայեաց սիրով», «Որ զխորհուրդ», «Որ յանէից», «Աստուած անեղ» և այլ երգերն ու շարականները, որոնք իրենց յստակ ու սիրուն կառուցուածքով, գեղեցիկ ներդաշնակութեամբ և մեկնուող ու սրտագրաւ եղանակներով հայ եկեղեցական երաժշտութեան թանկագին զանձերն են և ընդգծում են Շնորհալու երաժշտական փայլուն յատկանիշները: Այդ հոգեզմայլ երգերով ու սքանչելի շարականներով նա հարստացրեց Շարականոցն ու ժամագիրքը, որոնք զարդն են կազմում հայ եկեղեցու ժամերգութեանց:

Արձանագրենք և այն, որ այդ երգերից և շարականներից շատերն սկսում են երաժշտագէտի անուան սկզբնատառերով — «Ներսէսի բանս է», «Բան Ներսէսի», «Ներսէսի է այս երգս», «Ներսէսի երգ», ինչպէս՝ Վարդանանց «Նորահրաշը», որի ամէն մի տունը նուիրուած է Աւարայրի պատերազմում ընկած հերոսներից մէկի յիշատակին:

Ուշագրաւ է, որ Շնորհալին ունեցել է գեղեցիկ և դուրեկան ձայն և իր յորինած շարականները պաշտամունքի ժամանակ ինքն է երգել:

Պատմագիր Կիրակոս Գանձակեցին Շնորհալու արուեստի մասին գրել է այսպէս. «Կարգեաց քաղցր եղանակաւ, խոսրովային ոճով շարականս, մեղեդիս, տաղս և ոտա-

նաւորս», իսկ Հ. Ղեւոնդ Ալիշանը զնահատել է հետեւեալ տողերով. «Նորոգէր զառաջին սուրբ հարցն հաստատեալ կարգս եկեղեցւոյ, և զարդարէր զեկեղեցիս Հայաստանեայց անթերի լրմամբ, և հոգեւոր երգովք և քաղցրանուագ եղանակօք վաշիշացուցանէր զսուրբ պատարագին խորհրդական երգսն . . . Երգէր երգս տաղից քաղցրանուագ եղանակօք . . . Եւ թէպէտ և հրաշալիք էին բանք երգոց նորա աւիտս իմաստութեան, բայց ևս առաւել զարմանալի էին արուեստի զանազան եղանակացն՝ զոր աննման միմեանց յօրինէր»:

Արձանագրենք նաև Մանուկ Աբեղեանի գնահատութիւնը: Իր «Հայոց հին գրականութեան պատմութիւն» գրքի 80րդ էջում նա գրել է. «... Նա հայոց եկեղեցու մեծ հայրերիցն է, խկապէս բազմակողմանի քնատուր ձիրքով օժտուած բանաստեղծ-երածիշտ. շնորհալի մի անձ ոչ միայն իր բազմազան գրական ընդունակութեամբ, այլ և իր կեանքով: Ուստի և նրա անուան հետ անբաժան մնացել է Շնորհալի մականունը: Նա շատ բեղմնաւոր է եղել իր գրական վաստակներով և առանձնապէս իր չափածոյ քերթուածներով ու երգերով. դրանց համար և նա կոչուել է նաև Երգող»:

12րդ դարի այս փայլուն արուեստագէտ-հոգեւորականին վերագրում են նաև շարականների մէջ գործածուած խաղերը, իրրե առաջնորդ երգեցողութեան, որոնք շարականներին տալիս են որոշ երանգ և հարազատութիւն: Այդ արուեստը դարերի միջից անցնելով, հասել մինչև 19րդ դարը, Դէորդ Դ. կաթողիկոսի օրերը (1813-1882), մի շրջան, որով սկսում է հայ եկեղեցական երաժշտութեան վերածնունդը, որի լաւագոյն ներկայացուցիչները հանդիսանում են Բաբա Համբարձում Լիմոնջեան (1768-1839), Արիստակէս Յովհաննիսեան, Նիկողայոս Թաշճեան, Մակար Եկմալեան, Կոմիտաս և այլ վաստակաւորներ:

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 8)

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ**(ԽԵԻ) ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹԼԿՈՒՐԱՆՑԻ**

= 8 =

ՎԱՐԴ ԵՒ ՊԼՊՈՒԼ**Ա.**

Առաւօտվան քամիկն ելեր մաղէ զիս (մաղէ զիս),
 Քո սէրն ելեր կրակ եղեր տաղէ զիս,
 Դուն մի թողուր խորհատուն զայ քաղէ զիս,
 Վարդն ի պլպուլն հաւառ է ձկեր դուն հասիր:
 Մի՛ թափիր վարդ, մի՛ թափիր վարդ, մի՛ թափիր,
 Հանտէ երվայ սիրուդ տարտէն մի լափիր:

Բ.

Առաւօտվան ամպերն եկաւ թացրւայ,
 Քրիստոսի ողորմութեամբ լուացայ,
 Հաիֆ ափսոս խորհատի ձեռնն բացուայ.
 Վարդն

Գ.

Ես դարիպ եմ չուն մի աշխար տարամ հայ,
 Հանտ ան դարիպութիւն եկան սէրդ էս առան հայ,
 Հանտ մտանայ զինձ վարդ տարան հայ.
 Վարդն

Դ.

Աշունքս եկաւ վերայ ճղին թառամա,
 Պլպուլն ասաց վարդին ես եմ ծառայ քեզ,
 Սիրուդ տարտէն համարէ կայ վառայ ես.
 Վարդն

Բնագիր 0 = Զեռ. Ս. Յ. Թ. 3040:
 Հմմտ. Վ = Կոստանեանց, Նոր Ժողովածու,
 Ա. էջ 48:

Վերնագիրը գրուած է մեր կողմէ:

Ա. 1. — առաւօտվան, Օ: Առաւօտուն
 քամիկն, Վ: — 3 — Զուճի, Վ: — 4 —
 Պուլպուլն ի վարդն հուր է ձգեր, Վ: — 5
 — Ի՛ թափիր, Օ: Մի՛ թափիր, վարդ, մի՛
 թափիր, նազուլում, մի՛ թափիր, Վ:

Բ. 1. — Ռաւօտվան ամպերն, Օ: Ա-
 աւօտուն ամպերն իջեր թացրւած, Վ: —

2 — Քո. ողորմութե. Օվ: Լուացուած,
 Վ: — 3 — ... խորհատի ձեռքն բացուած,
 Վ: — 4 — Մի՛ թափիր, վարդ, ... Վ:

Գ. 1. — ողարիպ, Օ: Ղարիպութիւնն
 եկաւ, իմ սիրան առաւ, հայ, Վ: — 2 —
 ահա զիմ վարդն պաղչէն առին տարան,
 հայ, Վ: — 3 — Այնոր համար սուք եմ
 մտեր, կու լամ, հայ, Վ: — 4 — Մի՛ թա-
 փիր ... Վ:

Դ. — Զուճի, Վ: — 1 — չունքս, Օ:
 Վր. Օ: — 4 — վա. Օ:

Ե.

Հանտէ ելաւ արքայութեան հովերն,
Քո սէրն ի նման ի հանատակ ծովերն,
Խէվ Յովաննէս վարդն և պլպուլն գովեր ես.
Վարդն

Զ.

Օքսիզ տէրտէրն զայս բանս ասաց իւրեան, հայ,
Ահա եկին զիմ յեարս առին, տարան, հայ,
Այնոր համար սուք եմ առեր, կու լամ, հայ,
Մի՛ թափիր, վարդ, մի՛ թափիր,
Նազուլմ մի՛ թափիր:

= 9 =

ՏԱՂ Ի ՎԵՐԱՅ ԳՈՐԳԻ(S) ՏԱՆՈՒՏԻՐՈՋՆ ԱՍԱՑԵԱԼ

Ա.

Գեղմն կայր Նարեկ ասեն, իւր աթոռն ի Վարդապետին,
Անդր տանուտէրն մի կայր, իւր անունըն Գորգիկ ծայնին:

Բ.

Ապրել էր հարիւր տարի, չէր եկեր ի ժամայտեղին,
Վարդապետ խնդիր ղրկեաց, է՞ր չես գայր ի ժամատեղի:

Գ.

Նայ հանց պատասխան երեստ, «շատ մշակ ունիմ չբանին»:
Վարդապետն անէծք էած. «չի հանգչի մարմինդ ի հողին»:

Դ.

Երեք բոլորեց տարին, Գորք մեռաւ ի մէջ գիշերին,
Չորս մարդ ի յուսին դրին ու տարան եզերն ի հողին:

Ե.

Եւթն գերեզման բացին, հողն մուտ չէրես Գէորգին,
Երկաթի օղեր արին, իւր ոտից կոճեր անցուցին:

Զ.

Երեք օր երեք գիշեր կախեցին ի պատն արեգին,
Ահայ հոտեցաւ մարմին, Գորգ անկաւ ի մէջ փողոցին:

- Ե, 1. — անտէ ալաւ, Օ: ահա ելաւ, Լոյս, 1906, էջ 1071. Թ = Արարատ, 1898,
Վ. — 2 — հանասակ = անյատակ — Սէրդ էջ 547.
այլ Ֆայ ի յանատակ ծովերն, Վ. — 3 — Վերնագիր՝ Գովք Ս. Նարեկացւոյն, Լ.
Ջարկեր չատրը պիւլպիւլ վարդին քովերն, Ա, 1. — ... Կ'ասեն, ԼԹ, Ի, էր, ԼԹ.
Վ. — 4 — Վարդին, Օ: Մի՛ թափիր ... Վ. — 2 — անդրը տանուտէր, Թ.
Զ. — Չուցի, Օ: — 1 — Օքսուզ Թո- Բ, 2. — Խրկեց, ԼԹ, գար, Լ.
րոս, (Հայերգ) Վ, Լս.: Դ, 1. — Գորգ, ԼԹ.
Բնագիր Զ = Զեռ. Ս. Թ. 1455, Ե, 1. — Եւթն օր, ԼԹ, չերես, Թ.
թղ. 147 ա - 148 բ: Թղ. 1584 - 1622, Նոս- Գորգիկն, ԼԹ.

Է.

Ոչ շուն իւր մըսէն ուտէր, ոչ թրուռնք վերաւքն անցանէր,
Շատ մարդ շատ ազգունք ունէր, նորա այլ թըպտիր արարին:

Ը.

Ելան միաբան գնացին, յոտն անկան սուրբ վարդապետին,
Վարդապետն յառաջ եկաւ ու յիշեց զԱստուած կենդանին:

Թ.

Ի վերայ գաւազանին կանգնաւ, ու հարցումն ետուր մեռելին.
Թէ ոնց ժըմնեցար ով Գորգ, որ եկիր ի յեզեր հողին:

Պ.

Գորգ ըզգլուխն ի վեր վերուց, յոտն անկաւ սուրբ վարդապետին.
Տէր, ինձ թողութիւն արա, զիս մոլար ճանփով կու տանին:

ՊԱ.

Նա զաչն ի վերայ եհան, Գորգ, հանգիր ի մէջն ի հողին,
Ջօրէնս բեզ հրրաման ով տայ, որ դատիս ի յաւր կիրակին:

ՊԲ.

Համբաւն այլ ի Սիս հասաւ, սքանչելիք սուրբ վարդապետին,
Ի Նարեկ վարդապետ մի կա, որ կու տա մեռածի հոգին:

ՊԳ.

Երեք վարդապետ Սըսցին, երեքեանն ի Սիս քաղաքին,
Ելան ճանապարհ անկան, վարդապետն ի տես կու գային:

ՊԴ.

Եկին դէմ յիրար առին, կ'արածէր զօխարն ի սարին,
Քիչ մի գիշատեսակ էր նա, մէկ ի մէկ հային, ծիծաղին:

ՊԵ.

Հոգով սուրբ էր Նարեկացին, իմացաւ զխորհուրդն ի արտին,
«Իմ տէր, թողութիւն արա, խաչակերտ եմ վարդապետին»:

ՊԶ.

Եւթըն գալ ի սարին նըստին, ու ալաւ կենին ոչխարին,
Նա զգայլերն ի վայր ձենեց, ու հովիվ եղիր ոչխարին:

ՊԷ.

Ջերերուց գաւազանն էառ, դէմ յիւրեն խուցըն գընացին,
Երեք աղանի բռնեց, աւրըն պահք էր չորեքշաբթին:

ՊԸ.

Խորդեց եւ խորվեց աղւոր, եւ եղիր առջեւ հիւրերուն,
«Հրամեցէք բարի հուրեր, ճաշակէք ի յայս սեղանոյս»:

Է, 2. — ... արին, Լ:	ՊԳ, 2. — գիշատես, ԼԹ:
Ը, 2. — երեկ, ԼԹ:	ՊԵ, 2. — արէք, ԼԹ: աչակերտն, Թ:
Թ, 1. — ... ու հարցումներ երեստ մեռելին, Լ: հարցումն երեստ, Թ:	ՊԶ, 1. — գալլ, նստէր, ու այլ ազգ էին, ԼԹ:
Պ, 1. — Գորգիկ զգլուխն վեր վերուց, ԼԹ:	ՊԷ, 1. — իւրեան, Լ: իւրեն, Թ:
ՊԳ, 1. — Սըսցի, ԼԹ:	ՊԸ, 1. — հիւրերին, Լ: — 2 — հիւրեր, ճաշակեմք, ԼԹ:

ԺԹ.

Նորա ձեռք յիրար զարկին, դրրին զմատն ի վերայ պըռկին,
Ասեն, տէր, զայս ինչ արիր, արքս պահք է չորեքշաբթին:

Ի.

Կամ կերէք, բարի հուրեր, կամ հրաման տուէք որ թըռչին,
Երեք վարդապետ Սըսցի, այն խօսիցն ի վայր մընացին:

ԻԱ.

Վարդապետն յառաջ երեկ, ու յիշեց ըզՏէր կենդանին,
Նա զաչն ի վերայ եհան, թեւաթափ ետուր թեփուրին:

ԻԲ.

Թեւ առին եօթնապատիկ. վերայ գլուխ վարդապետին,
Դրրին ու թըռան հասան յերամին:

ԻԳ.

Երեք վարդապետք Սըսին, յոտն անկան սուրբ վարդապետին,
Ի ասին, «Կ'աժենաս դու տէր, որ հազարք ըզքեզ գովէին:

ԻԴ.

Երթամք ու խապար տանիմք, առ Սըսայ Կաթուղիկոսին,
Ճըշմարիտ եւ ըզորդ Կ'ասեն, որ կու տաս հոգին մեռածին»:

ԻԵ.

Բաներս Յովանէսն ասաց, Յովանէս այլ թուրկուրանցին,
Ով բանիս իմ ականջ դընէ, Աստուած իւր մեղացն առնէ թո-
ղութիւն:

(14)

Ն. ԵՊՍ. ՆՈՎԱԿԱՆ

- ԺԹ, 1. — Նորա մէկ ի մէկ հայէին, 2 — Վարդապետն օրհնեց զնա, ու թաճ
և մատն դրին պոնկին, ԼԹ: — 2 — իմ հասան երամին, ԼԹ:
Տէր, թողութիւն արա, ... ԼԹ:
Ի, 1. — հուրեր, ԼԹ:
ԻԱ, 1. — ... զԱստուած, ԼԹ: — 2
— Սա խաչն ի վերայ եհան, թեւաթափ
իտուր երեպուրին, Լ: Նա խաչն ի վայ (?)
եհան ... Թ:
ԻԲ, 1. — ... գլուխ սուրբ, ԼԹ: —
- ԻԳ, 1. — Սըսցի, ԼԹ:
ԻԴ, 2. — և, չուցին, ԼԹ: ... մեռա-
ծին հոգի, Լ: որ կու տայ մեռածին հոգի, Թ:
ԻԵ, 1. — ... ալ թուրկուրանցին, Լ:
Յովանէսն այլ թուրկուրանցին, Թ: — 2 —
ԱՅ, չուցին, ԼԹ: ով, չուցի, Թ: առնէր, Թ:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑՈՒԹՅՈՒՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Եր. 1 Սեպտ. — Է. օր Վերափոխման: Ս. Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Ս. Աստուածածնայ խորանին վրայ մատոյց Հոգ. Տ. Վարուժան Վրդ. Գաղարեան:

● Կիր. 2 Սեպտ. — Ը. օր Վերափոխման: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնատան Երաշխատոր Ս. Աստուածածին մատրան մէջ: Պատարագիչն էր, ըստ սովորութեան, Տաճարին Տեսուչը՝ Հոգ. Տ. Կորիւն Վրդ. Մանուէլեան:

● Բչ. 3 Սեպտ. — Վաղուան նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեան:

● Գշ. 4 Սեպտ. — Ս. Յովակիմայ եւ Աճնայի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Աստուածածնայ խորանին վրայ: Պատարագիչն էր, ըստ սովորութեան, Ս. Աստուածածնայ Տաճարի Տեսուչը՝ Հոգ. Տ. Գէորգ Արդ. Նաղարեան:

● Եր. 8 Սեպտ. — Վաղուան նախատեսակը պաշտուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Հանդիսապետն էր Գեր. Տ. Հայրիկ Եպս. Ասլանեան:

● Կիր. 9 Սեպտ. — Գիւլ Դօստի Ս. Ասուածածնի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ(*), ժամարարն էր Գեր. Տ. Հմայեակ Ի. Վրդ. Ինթայեան:

● Կիր. 16 Սեպտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Պատարագիչն էր Անթիլիսիոյ Միաբաններէն Հոգ. Տ. Գիւտ Արդ. Նաղարեան:

● Գշ. 19 Սեպտ. — Այսօր, Մայր Տաճարի Աւագ խորանին վրայ իր անդրանիկ Ս. Պատարագը մատոյց նորընծայ Հոգ. Տ. Յովսէփ Արդ. Մամուր:

● Եշ. 20 Սեպտ. — Այսօր, Մայր Տաճարի Աւագ խորանին վրայ իր անդրանիկ Ս. Պատարագը մատոյց նորընծայ Հոգ. Տ. Մամբրէ Արդ. Մարգարեան:

— Վաղուան հանդիսաւոր նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գեր. Տ. Հայկազուն Եպս. Արքանման:

● Ուր. 21 Սեպտ. — Իմուկ Ս. Ասուածածնի: Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց նորընծաներուն վարժիչն ու ուսուցիչը՝ Հոգ. Տ. Մաշտոց Վրդ. Բարիլուսեան և քարոզեց՝ բնարան ունենալով «Դուք էք ալ երկրի» (Մատթ. Ե. 13), ուղղելով խրատական խօսքեր նորընծաներուն:

● Կիր. 23 Սեպտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Կորիւն Վրդ. Մանուէլեան: Քարոզեց Գեր. Տ. Ենօրճ Եպս. Գալուստեան, նիւթ ունենալով օրուան ձաշու Աւետարանէն խալ և համբողջաւորին բժշկութեան հրաշքը (Մրկ. Է. 32-7): Ենչտեց քարոզխօսութեան կարեւորութիւնը, եկեղեցական արարողութեանց քով ի վեր: Անդրադառնալով Յիսուսի առակին, յայտնեց թէ ֆիզիքական խնդիրներն ու համբուժեան նման կան նաև հոգեկան այդպիսի վիճակներ, որոնց ենթականերն ալ պէտք է ներկայանան Քրիստոսի, որ միակ բուժիչն է այսպիսի անխուսժանեաներուն:

● Եր. 29 Սեպտ. — Խաչվերացի մեծահանդէս նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեան, որ, ժամերդութեանէն ետք, Ս. Խաչափայտի մատունքը Ս. Գլխաղբի մատուռէն թափօրով փոխադրեց Աւագ Սեղան:

— Իրիկնաղէմին, Գեր. Արքազանը նախագահեց Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած «Եկեցե՛ք» և Հովման արարողութիւններուն:

● Կիր. 30 Սեպտ. — ՏՈՒՆ ՎԵՐԱՅԻՄԱՆ ՍՐԲՈՅ ԽԱՉԻՆ: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց և քարոզեց Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեան, բնարան ունենալով «Որ ոչ առնու գիտէ իւր և զայ գինի իմ՝ չէ ինձ արժանի» (Մատթ. Ժ. 38), Ս. Պատարագէն ետք, Գեր. Տ. Սուրէն Եպիսկոպէմ հանձնարեց նախագահութեամբ, կատարուեցաւ տարեկան հանդիսաւոր հոգեհանգստեան կարգը: Ազգիս և Ս. Աթոռոյս Բարերարներ կարապետ և Գրիգոր Մեղիգոնեան հարազատաց հոգիներուն ի հանդիստ:

— Կէսօրէ վերջ, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Խաչվերացի մեծահանդէս «Անդաստան»-ը, ի ներկայութեան ժողովուրդի հոծ բազմութեան: Հանդիսապետն էր Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Բէմահանեան:

● Բչ. 1 Հոկտ. — Յիւսէակ մեծելոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղբի: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Միւռոն Վրդ. Կրնիկեան: Ս. Պատարագէն ետք, Գեր. Տ. Ենօրճ Եպիսկոպ. Գալուստեանի նախագահութեամբ, կատարուեցան հոգեհանգստեան կարգեր, նախ Մայր Տաճարին մէջ, ապա Տաճարի գաւիթը՝ Երանշէտրճ Տ. Կլարեղ Պատր. Հօր շիրմին վրայ, ինչպէս նաև հին կրտսեան ու Չամ-Թաղի գերեզմանավայրերուն մէջ:

ՊՍԵՏՈՒԹՅԱՆՔ

● Եշ. 30 Օգոստ. — Երեկոյեան, Ս. Աթոռ ժամանեց Ս. Ուխտիս երէց Միաբաններէն Իրաքի Հայոց նորընտիր Առաջնորդ Գեր. Տ. Զգոն Ի. Վրդ. Տէր Յակոբեան:

(*) Գերսեմանիի Ս. Ասուածածնայ Տաճար 1955 Նոյեմբեր 23ին հեղեղման ջրամոյն եղած ըլլալով, Ս. Ասուածածնայ Տաճարին առկիւ բոլոր պատարագները կը մատուցուին Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ:

● Ուր. 31 Օգոստոս. — Կէսօրին, Լիբանանի Հանրապետութեան Նախագահ Ն. Վ. Քէմիլ Շամուն, որ այցելած էր Ս. Երկիրը, այցելեց Նաև Ս. Զարուսթեան Տաճարը և ընդունուեցաւ երեք պատրիարքարաններու ներկայացուցիչներէն: Մեր կողմէ ներկայ էր Տաճարին Տեսուչը՝ Լոգ. Տ. Կորիւն Վրդ. Մանուէլեան:

● Բշ. 3 Սեպտ. — Երեկոյեան, Լոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեան, որ աւելի քան երկու ամիսներ է վեր արձակուրդով կը գտնուէր Եւրոպայ, վերադարձաւ Ս. Աթոռ:

● Դշ. 4 Սեպտ. — Երեկոյեան, Ս. Աթոռ ժամանեց Ս. Ուխտիս Միաբաններէն Աստրալիոյ Լոգ. Զովիւ Գեր. Տ. Ասողիկ Ծ. Վրդ. Ղազարեան:

● Կիւր. 9 Սեպտ. — Կէսօրէ վերջ, Augusta Victoria Հիւանդանոցի հանդիսարանին մէջ տըրուած բանախօսութեանց ներկայ եղաւ Գեր. Տ. Զգօն Ծ. Վրդ. Տէր Բակոբեան:

● Բշ. 10 Սեպտ. — Անթիլիասի Միաբաններէն Լոգ. Տ. Գիւտ Աբելայ Նազդաշեան ժամանեց Ս. Աթոռ և վերադարձաւ շարաթ մը ետք:

● Դշ. 12 Սեպտ. — Անթիլիասի Միաբաններէն Լոգ. Տ. Բարզէն Վրդ. Վարժապետեան ժամանեց Ս. Աթոռ և վերադարձաւ երկու օր ետք:

● Եշ. 13 Սեպտ. — Երեկոյեան, Ս. Աթոռ ժամանեց Ս. Ուխտիս Միաբաններէն Յունաստանի Հայոց Առաջնորդական Փոխանորդ Լոգ. Տ. Իսահակ Վրդ. Ղազարեան:

● Եր. 15 Սեպտ. — Կէսօրէ առաջ, Ս. Աթոռ ժամանեցին Ս. Ուխտիս Միաբաններէն՝ Գալիֆորնիոյ Թեմին Առաջնորդ Գեր. Տ. Շնորհք Եպս. Գալուստեան և Լօս Անջելոսի Լոգեոս Լովիւ Լոգ. Տ. Տիրայր Վրդ. Տէրվիշեան:

● Դշ. 19 Սեպտ. — Երեկոյեան, Ս. Աթոռ վերադարձաւ Լոգ. Տ. Զաւէն Վրդ. Զինչինեան, որ ժառ. վարժարանին համար նոր աշակերտներ արձանագրելու պաշտօնով ամիս մը առաջ մեկնած էր Սիւրիա - Լիբանան:

● Եշ. 20 Սեպտ. — Կէսօրէ ետք, Անթիլիասի Միաբաններէն Գեր. Տ. Դերենիկ Եպս. Փռլատեան, որ ամիսէ մը ի վեր հիւրաբար կը գտնուէր Ս. Աթոռ, վերադարձաւ Անթիլիաս:

● Ուր. 21 Սեպտ. — Կէսօրէ առաջ, Երուսաղէմի նորընտիր Ոստիկանապետը, իւր փոխանորդին հետ, իւր առաջին այցելութիւնը տուաւ Պատրիարքարանին և ընդունուեցաւ Գեր. Տ. Հայրիկ Եպս. Ասլանեանէ:

● Բշ. 24 Սեպտ. — Երեկոյեան, Քաղաքիս Իրաքեան Հիւպատոսարանի բացման առթիւ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Գեր. Տ. Հայրիկ Եպս. Ասլանեան և Տիւր Կ. Հինդլեան:

● Եշ. 27 Սեպտ. — Կէսօրէ վերջ, Քաղաքիս նոր Օղակայանին բացման առթիւ, Ն. Վ. Հիւսէյն Թազաուրի հովանաւորութեամբ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Գեր. Տ. Հայրիկ Եպս. Ասլանեան և Տիւր Կարպիս Հինդլեան:

● Ուր. 28 Սեպտ. — Երեկոյեան, Ս. Աթոռ ժամանեց Ս. Ուխտիս Միաբաններէն Նիւ Գրիթլին և Հարթֆորտի Հայոց Լոգեոս Լովիւ Լոգ. Տ. Միւռոն Վրդ. Կրճիկեան:

ԶԵՈՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՍԱՐԿԱՌԱԳԱՅ

Ժառանգաւորաց Վարժարանի բարձրագոյն դասարանի եօթ աշակերտներէն վեցը, յաջողութեամբ աւարտած ըլլալով վարժարանի քառեայ ընթացքը, և յօժարակամ խոստացած ըլլալով ընդգրկել հիւզեցական ասպարէզ, Ուր. 24 Օգոստոս, Ս. Բակոբեանց Տաճարի Ս. Էլմի. Ժին մատրան մէջ, Շողակաթի տօնին նախաւ, նազէն ետք ստացան կիսասարկաւագութեան աստիճան՝ Վարժարանի Տեսուչ Գեր. Տ. Հայկ. զուէն Սրբազանէն: Իրենց կ'ընկերանային Ամ. Բիկայէն, հիւզեցականութեան պատրաստուելու համար ժամանած երեք մասնաւոր ուսանողները:

Յաջորդ օրը, ի ժամ Ս. Պատարագի, ինչ ալ ձեռնադրուեցան Աւագ Սարկաւագ, Գեր. Տ. Հայկ. զուէն Եպս. Արքայամեանէն: Խարտաւիլակէր Լոգ. Տ. Բակոբ Վրդ. Վարդանեան: Սրտառուէր պահը երբ ինչ ալ ձեռնադրեց, կարմիր բազուկներէն իրենց ձեռքերուն, ժողովուրդին կը դառնային ձեռնարարձ: Նորընձաները անմիջապէս սկսան ասպարակել Ս. Խորհուրդին: Ապա, Զեռնադրիչ Սրբազանը խրատական քարոզ մը խօսեցաւ նորընձաներուն:

Ստորեկ կուտանք իրենց ամփոփ կենսադրականները. —

Տիգրան Սրկ. Սարգեան: Ծնած է Ֆրէզիս (Գալիֆորնիա) 1933ին, Աւարտած է Ալամէտայի բարձրագոյն վարժարանը Պաակաւոր Պատմութեան աստիճանով 1943ին: Իւր գործօն ծառայութիւնը բերած է A. C. Y. O. A. ի կազմակերպութեան մէջ իբրեւ ատենապետ: Եղած է զորաց դասի անդամ: Ութ ամիսներ յաճախելէ ետք Անթիլիասի Դպրեմանքին 1955 Սեպտեմբերին եկած է Երուսաղէմ:

Սարգիս Սրկ. Պաղասեան: Ծնած է Փր. Վիտէնս (Ռօտ-Ալլընտ) 1934ին, Աւարտած է Նոյն քաղաքի կեդրոնական բարձրագոյն վարժարանը: Անդամ եղած է տեղւոյն Ս. Սահակ-Մեսրոպ եկեղեցւոյ զորաց դասին և Երիտասարդաց կազմակերպութեան: Երուսաղէմ եկած է 1955 Դեկտ.ին:

Արքր (Արաւազ) Սրկ. Պուրիս: Ծնած է Ամերիկայի Քիլիլէնտ քաղաքը, 1930ին, Աւարտած է Ուիլմերի բարձրագոյն վարժարանը: Զետեան է ուսողութեան և եկեղեցականութեան: Անդամ եղած է Երիտասարդաց կազմակերպութեան: 1956 Մայիսին եկած է Երուսաղէմ:

Սիմոն Սրկ. Խաչատուրեան: Ծնած է Պէյրուս, 1938ին, Նախնական կրթութիւնը ստացած է Սահակեան և ապա Մեսրոպեան վարժարաններուն մէջ: 1953ին, շրջնաւաւար ըլլալով այդ վերջինէն, եկած է Երուսաղէմ և ընդունուած է Ժառ. Վարժարանի Բ. դասարան:

Վարդան Սրկ. Զաֆարեան: Ծնած է Պէյ-րուք, 1939ին: Ծանախած է Հայ-Հռոմէականաց Մեթոդական և ապա Թիբո Թաղի Նուպարեան վարժարանները: 1953ին, շրջանաւարտ ըլլալով այս վերջինէն, եկած է Երուսաղէմ, և ընդունուած ժառ. վարժարանի Բ. դասարան:

Պատնիկ Սրկ. Զավարեան: Ծնած է Պէյ-րուք, 1939ին: Նախակրթութիւնը ստացած է նախ Պէյրուքի Սէն-Կռէկոստո Քրանսական վարժարանին մէջ, ապա մտած է Հայ Աւետարանական Նախակրթարանը, ուրկէ շրջանաւարտ է ելած 1952ին: Նոյն տարւոյ Հոկտեմբերին եկած է Երուսաղէմ և ընդունուած ժառ. վարժարան:

Գեորգ Սրկ. Զեօրքիւհան: Ծնած է Պէյ-րուք, 1940ին: Ծանախած է տեղւոյն Լուսինեան աղղային վարժարանը և աւարտած 1951ին: Ապա մտած է Հ. Բ. Ը. Միութեան Զովակիմեան-Մա-

նուկեան վարժարանը: 1952ին կուգայ Երուսաղէմ և կ'ընդունուի ժառանգաւորաց վարժարան:

Համբարձում Սրկ. Ապալիան: Ծնած է Պէյրուք, 1937ին: Նախնական ուսման ընթացքը աւարտելէ ետք Ս. Նշան Աղղային վարժարանին մէջ, մտած է Հ. Բ. Ը. Միութեան Զովակիմեան-Մանուկեան երկրորդական վարժարանը: 1953ին ընդունուած է Ս. Աթոռոյ ժառ. վարժարանը:

Վահէ Սրկ. Տէր Սեփանեան: Ծնած է Պէյրուք, 1937ին: Աշակերտած է Ս. Նշան և Սահակեան վարժարաններուն, ու ապա Հ. Բ. Ը. Միութեան Զովակիմեան-Մանուկեան երկրորդ վարժարանին: 1953ին Երուսաղէմ գալով, կ'ընդունուի Ս. Աթոռոյ ժառ. վարժարանը:

Ինն ալ այժմ կը հետեին Ընծայարանի դասընթացներուն:

Նկարին մէջ, ա. կարգ, ձախէն՝ Վարուժան Սրկ. Արեւեան, Արմենակ Սրկ. Շիրզանեան, Գեորգ Տ. Հայկազուն եպս. Աբրահամեան, Գրիգոր Սրկ. Սահակեան եւ Կարապետ Սրկ. Գապագեան: Երկրորդ աստի, Սիմոն Սրկ. Խաչատուրեան, Վահէ Սրկ. Տէր Սեփանեան, Համբարձում Սրկ. Ապալիան, Վարդան Սրկ. Զաֆարեան, Գեորգ Սրկ. Զեօրքիւհան եւ Գառնիկ Սրկ. Զատարեան: Ետեր՝ Տիգրան Սրկ. Սարաճեան, Սարգիս Սրկ. Պաղաստեան եւ Արսաւազկ Սրկ. Պալքեօ:

«ՍԻՈՆ»-ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԿԻՆԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵՒԵԱԼ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ԼՈՒՐՏԻ ՀՐԱՇԱԼԻ ՏԵՍԻԼՔՆԵՐՈՒՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ - Միքայել Վ. Մոմենան (նւրա):
ՄԱՅԻՍԵԱՆ ԾԱՂԻԿՆԵՐ, ՄԱՐԵՄԵԱՆ ԺՊԻՏՆԵՐ - Միքայել Վ. Մոմենան (նուիրատու):
ՔԷՍԱՊ (1909 - 1946) - Ալպէս Ս. Թէմիրեան (նուիրատու):
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ (Ա. - Գ. հատորներ) - Հ. Վահան Յովհաննէսեան (նուիրատու):
ՕՐԱՑՈՑՑ (1956) Վենետիկի Միջիթարեան Միաբանութեան:
FAMOUS CHINESE SHORT STORIES - Նուէր Տիրան Արքայա. Ներսիսեանէ:
SHORT STORY MASTERPIECES - Նուէր ըստ նախորդին:
ԵՐԳԵՐ - Հրաչ Քաջարեան (նուիրատու): [համեմատել:
ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ - Սիոն Եպս. Մանուկեան: Նուէր Հայկազուն Եպս. Արք-
յենեդանի ՎԿԱՆԵՐ - Սարգիս Ս. Ֆրստըզեան: Նուէր ըստ նախորդին:
ԱՍՏՈՒԱՄԱՇՆԶԱԿԱՆ ՃԱՇՈՒ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ, ԺԲ. Տարի (1956): Նուէր Պսակ Քճէ:
ԿԱՐՄԻՐ ԺԱՄՈՒՑ - Արփիար Արփիարեան: Հրատ. և Նուէր «Էտփան»էն:
ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ԿԻՊՐԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԻ - Ղևոնդ Եպս. Չէպէեան (նուիրատու):
ՄԵՍՐՈՎ ՎՐԴ. Եռմուրթեան կը նուիրէ իր ԿՐՕՆԻ ԳԻՐՔԵՐՈՒ շարքը: [Գրքիկեանէ:
ԳԻՐՔ ՄԱՏՈՒՑՄԱՆ ԵՒ ՀԱՏՈՒՑՄԱՆ: Յուշարձան Արամ Երկանեանէ: Նուէր Կիւրեղ Վրդ.
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԶՐՈՑՑՆԵՐ: Կարապետ Քճիյ. Գալֆայեան: Նուէր ըստ նախորդին:
Տ. Կիւրեղ Վրդ. Գրքիկեան կը նուիրէ 6 Անգլիերէն և 1 Հայերէն գիրքեր:
Նիւ Եորքէն Պարոյր Լուսարարեան կը նուիրէ 6 հատորներ:
ԳՐԱՑՈՒՑԱԿ ՎԵՆԵՏԻԿԵԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ - Պուրճ Համմուտ:
ԲԱՐՈՑԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ - Եղիշէ Պատրիարք Դուրեան: Նուէր Ս. Աթոռոյս Տպարանէն:
British Council կը նուիրէ հետեւեալ թերթերու 1955ի հաւաքածոն. —

ա) COUNTRY LIFE. բ) STUDIO. գ) ILLUSTRATED LONDON NEWS.

ՀԱՅՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՑԸ - Վարդան Քճիյ. Ժամկոչեան (նուիրատու):
ԱՆՑԱԳԻՐ ՄԻ ՆՈՐ ԿԵԱՆՔԻ ՄԻՋ ՄՏՆԵԼՈՒ ՀԱՄՍՐ - Դորթ. Գ. Հազըզը: Թարգմա-
նեց Արշակ Տէր Յակոբեան (նուիրատու):

Վիեննայի Միջիթարեաններէն ստացանք իրենց 54 տարուայ Օրացոյցները:
Դեր. Տ. Շնորհք Եպս. Գալուստեան կը նուիրէ ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍՕՐԵԱՅԻ 18 տարիներու
հաւաքածոն, ինչպէս նաեւ Ա. Իսահակեանի ԱՐՈՒ ԼԱԼԱ ՄԱՀԱՐԻ հատորը:
ԲԱՂԴԱՑՈՑՑ ԵՒ ԵՐԱԶԱՀԱՆ (Բ. Տպագրութիւն) - Նուէր Նուպար Շապեանէն:
ԵՐԱԶԱՀԱՆ - Կ. Պոլիս: Նուէր ըստ նախորդին: [Վարչութենէն:
ՏԱՐԵԿԱՆ ՏԵՂԵՊԱԳԻՐ ԱԶՈՒՆԻԷԻ ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲՈՒԺԱՐԱՆԻ - Նուէր Խնամակալ
ԵՐԿԵՐ (Ա. և Բ. Հատորներ) - Վ. Ի. Լենին: Նուէր Սիմոն Ղարիպեանէ:
ՇԱՊԻՆ ԳԱՐԱՀԻՍԱՐԻ ԱՊՍԱՄԲՈՒԹԻՒՆԸ - Յակոբ Տէր Յարութիւնեան: Նուէր Շապեանէն:

Գարահիսարի «Ռազմիկ» Միութեան կողմէ:

ՅՈՒՇԱՐԶԱՆ ԵՕԶԳԱՑՆԵՐՈՒ - Նուէր ճօն Պատմագիտութիւն:

Պէյրուի Հայ Ազգ. Սահակեան Բարձրագոյն Վարժարանէն ստացանք. —

ա) ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ - Ա. Բ. Գ. և Ե. Տարիներ:

բ) ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ - Ե. և Զ. Տարիներ:

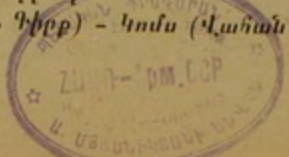
գ) ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ - Ա. - Զ. Տարիներ:

դ) ՀԱՅ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ - Ա. - Զ. Տարիներ:

ե) ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ - Ա. - Զ. Տարիներ:

զ) ԿՐՕՆ - Ա. - Զ. Տարիներ:

ԽՈՆԱՐՀ ՀԵՐՈՍՆԵՐ (Գ. Գիւրգ) - Կոմս (Վահան Փափազեան) (նուիրատու):

ԱՆԿԱՐԵԼԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ - Գէորգ Աճէմեան (նուիրատու):
 ԺԱՄԱԳԻՐՔ (Ձեռագ) Հայց. Ս. Եկեղեցւոյ - Ե. Տպ.: Նուէր Ս. Աթոռոյս Տպարանէն:
 ԱՐԱՀԵՏԻՆ ՎՐԱՅ - Ա. Տէր Մինասեան (նուիրատու):
 ՈՐԴԻՔ ՅԱՍՄԱՆ - Շաւարշ Նարդունի (նուիրատու):
 Վարդան Սարգսեան կը նուիրէ իր երաժշտական 3 կտորները:
 Գրիգոր Սարաքեան կը նուիրէ. —
 ա) ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԻՆ ՈՒՆՏԻ - Բ. Տպագրութիւն:
 բ) ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՆՈՐ ՈՒՆՏԻ - Բ. Տպագրութիւն:
 գ) Ս. ԳՐՈՑ ԵՒ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՄԵՆ ԴԷՄՔԵՐ - Բ. Տպագրութիւն:
 ՄՈՂՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ԾԾՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ - Վեր. Տ. Ճ. Խնդունի (նուիրատու):
 ԱՆՏԵՍԼԻ ԹՈՒՇԵՐ - Թովսէփ Տէր Վարդանեան (նուիրատու):
 Բազարատ Թեւեանէ ստացանք իր ԵՐԶԱՆԻԿ ՏԱՐԵԳԻՐԲԻ 12 տարիներու հաւաքածոն:
 Դեր. Տ. Տիրան Արքեպս. Ներսոյեան կը նուիրէ. —
 ա) DICTIONNAIRE CLASSIQUE ILLUSTRE - A. Gazier.
 բ) HISTOIRE DE L'ANTIQUITE - D. Blanchet - J. Toutain.
 գ) MURDER IN MESOPOTAMIAN - Agatha Christie.
 դ) PSYCHOLOGY OF SEX - Havellock Ellis.
 ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆԻ ՏԵՍԼԱԿԱՆԸ - Օննիկ Կ. Թաղէոսեան: Նուէր Հ. Բ. Ը. Մ. Ի Եւրոպայի
 Կեդր. Յանձնաժողովէն եւ հեղինակէն:
 ԹԱՆՋՈՒԹԱԿԻ ՎՐԱՅ - Յ. Աղայեան (նուիրատու):
 Բէքինի Ազգային Մատենադարանէն ստացանք 12 Անգլիերէն հատորներ:
 Հ. Բ. Ը. Միութեան Նիւ Եորքի Մասնաճիւղէն ստացանք. —
 ա) ԱՍՊԵՏ ԼԻՊԱՐԻՏ - Վ. Մ. Քիւրքեան: բ) THE AGBU STORY.
 գ) DOUBLE DUTY - Aghavnie Telfeyan. դ) THE FIRST IMPACT - Robert Sarian.
 ե) A SUGGESTED PROGRAM - Rev. A. A. Bedikian.
 զ) THE TRAGEDY OF HAVING NO WILL.
 THE LAST LABORER - Socrates M. Mackitar (donated by the author).
 ՏՈՆ ՔԻՇՈՒԹԻ ԱՐԿԱՆԵՐԸ - Սերվանթէս: Հրատ. եւ նուէր «Պատանիի Մատենադարան»էն:
 Հոգ. Տ. Զաւէն Արղ. Արզումանեան կը նուիրէ. —
 ա) ԱԻՏԵՏԻՔ ԻՍՍՀԱԿԵԱՆ: Հ. Ղանալանեան: բ) ԲԱՆԱՍԵՂՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: Դ. Վարուժան:
 ԵՍԹԵՐ ԵՒ ԳՈՐՈՂԻԱ - Յ. Ռասին: Թրգմ. Խաչիկ Վ. Աթանասեան (նուիրատու):
 ՀԱՆԳՐՈՒԱՆ - Դաւիթ Շահլամեան:
 ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՀԻՒՍ. ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԱՐԵԻԵԼԵԱՆ ԹԵՄԻՆ. (Հա-
 յերէն եւ Անգլիերէն): Նուէր Ամերիկայի Հայոց Առաջնորդարանէն:
 ՆՇԽԱՐԵՐ - Մեսրոպ Արքեպս. Նարոյեան: Նուէր Ս. Փրկչի Ազգ. Հիւանդանոցէն:
 ՇԱՐԱԿԱՆ ԶԱՅՆԱԳՐԵԱԼ - Եղիա Մ. Տնտեսեան: Նուէր ըստ նախորդին:
 ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆ ԵՐՈՒՍԱՂԻՄԸ - Ա. Արմէնեան (նուիրատու):
 ԶԵԹՈՒՆԻ ՎԵՐՋԻՆ ԴԷՊՔԵՐԸ - Նազարէթ Ղ. Զէյթունցեան (նուիրատու):
 L'OPINION PUBLIQUE - Chahin Turabian (offert par lui).
 ՈՍԿԵԴԵՏԱԿ Տարեգիրք (Բ. Տարի) - Ս. Բախտիկեան (նուիրատու):
 ԽԱՐԱԶԻ ՏՂԱՆ - Ս. Քամալեանց: Հրատ. եւ նուէր «Արամազդ»էն:
 ԵՐԶԱՆԻԿ ՏԱՐԵԳԻՐԲ (1956) - Բ. Թեւեան (նուիրատու):

(Շարունակելի)

صدرها - بطريق كبة الارمن الارثوذكس المذبح والمحرر المؤول - صاحب النباة الاسقف هايكازون ابراهيميان

العدد ٩

طبع في مطبعة دير الارمن - القدس

سبتمبر ١٩٥٦

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.
 Editor - Bishop Haigazoun Abrahamian. Armenian Convent, Jerusalem.
 Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

ԼՈՅՍ ՏԵՄԵՆ Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ՏՊԵՐԱՆԷՆ

ՄԱՅՐ ՑՈՒՅԱԿ ՉԵՌԱԳՐԱՅ ՍՐԲՈՅ ՅԱԿՈԲԵԱՆՅ

ԶՈՐՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

ԿԱԶՄԵՑ

ՆՈՐԱՅՐ ԵՊՍ. ՊՈՂԱՐԵԱՆ

Էջ ԺԶ + ԶԶԶ, զոյց սիւնակ

Գին 1 Սփրիկ

ՓՈՒՆԶ ԵՐԳՈՅ

ՀԱՍԱՐԱԿԱՅ ԱՂՕԹԻՑ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Էջ՝ 80

Գին՝ 150 ֆիլս (կազմուած)

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ ԵՆ ԵՒ ՄՕՑ ՕՐԷՆ ԼՈՅՍ ԿԸ ՏԵՄԵՆՆԷՆ

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

ՀԱՍԱՊԱՏԿԵՐ

ԱՐԵՒՍՏԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ԶՈՐՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

— ԴԷՊԻ ԻՐԱՊԱՇՏՆԵՐ —

Յ. ՊԱՐՈՆԵԱՆ — ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ — Գ. ԵՊՍ. ՍՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆՅ — ՆԱՐ-ՊԷՅ — Մ.
ԶԵՐԱԶ — ԵՂԻԱ — Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ — ԾԵՐԵՆՅ — ՏԻԿԻՆ ՏԻՒԱՐ

Ընթացի և Գրոց Բարբառ

Բ. ՏԱՐԻ

Գ. Տպագրութիւն